

Подготвиле:

Мариа Донеvска

Наташа Богоевска

Светлана Трбојевиќ

Соработници:

Даниела Ѓеоргиева

Бојана Јовановска

Татијана Божиновска

ИЗВЕШТАЈ

ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО ЗА УТВРДУВАЊЕ НА ПРИЧИНИТЕ
ЗА НЕРЕДОВНО ПОСЕТУВАЊЕ НА ОСНОВНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ КАЈ ДЕЦАТА - РОМИ

Скопје, јули 2010

Издавач:

Фондација Институт отворено
општество – Македонија
Бул. „Јане Сандански“ 111
1000 Скопје

За издавачот:

Владимир Милчин

Автори:

Мариа Донеvска
Наташа Богоевска
Светлана Трбојевиќ

Соработници:

Даниела Георгиева
Бојана Јовановска
Татијана Божиновска

Лектор: Сузана Волнаровска
Спасовска

Дизајн: Кома

Печат: Пропоинт

Тираж: 300 примероци

Истражувањето е спроведено како
дел од проектот „Програма за
образование на Роми“ финансиран
од Детска Фондација Песталоци
и Фондација Институт отворено
општество - Македонија

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

373.3.091.51 (=214.58:497.7 „2010“ (047.31)

ИЗВЕШТАЈ од истражувањето на причините за нередовно посетување
на основното образование кај децата Роми / (подготвиле Марија
Донеvска, Наташа Богоевска, Светлана Трбојевиќ). - Скопје ;
Фондација Институт отворено општество - Македонија, 2010. - 80 стр. :
граф. прикази : 21 см

Содржи и: Анекс

ISBN 976-608-218-078-6

а) Роми во Македонија - Основно образование - Редовност - 2010 -
Истражувања
COBISS.MK-ID 86121482

Благодарност

Би сакале да ја изразиме нашата благодарност до Фондацијата Институт отворено општество – Македонија, за неговата ангажираност во проучувањето и анализирањето на клучни прашања поврзани со интегративните образовни процеси на Ромите во Република Македонија.

Истражувањето беше реализирано со помош и несебична поддршка на невладините организации „Дендо Вас“ – Скопје, „Врама Си“ – Куманово и „Помош за хендикепираните и сиромашните“ – Прилеп, кои ги менаџираат локалните ромски образовни центри, за што ја изразуваме нашата благодарност. Воедно, би сакале да се заблагодариме на локалните власти на општините Ѓорче Петров, Шуто Оризари, Куманово и Прилеп, како и на основните училишта во овие општини.

Исто така, ја изразуваме својата благодарност до родителите и децата вклучени во истражувањето без чие учество оваа студија не би била комплетна и би била пропуштена една значајна димензија во целиот процес.

Од авторите

СОДРЖИНА

Извршно резиме.....	6
Вовед.....	10
1. Методолошка рамка на истражувањето.....	14
1.1. Цели на истражувањето.....	14
1.2. Организација на истражувањето.....	14
1.3. Примерок на истражувањето.....	15
1.4. Методологија на истражувањето.....	15
2. Опис на локалните заедници опфатени со истражувањето.....	16
3. Детето и правото на образование.....	20
4. Анализа и интерпретација на добиените податоци.....	22
4.1. Експертите и проблемот на осип на учениците-Роми од редовните образовни процеси.....	22
4.2. Професионалците за проблемот на осип на учениците-Роми од редовните образовни процеси.....	27
4.2.1. Анализа на податоците добиени од интервјуата со наставниците, стручните служби во училиштата и ромските образовни центри.....	30
4.2.2. Причини за појава на образовни проблеми на децата-Роми.....	32
4.3. Проблемот на осип на учениците-Роми од редовните образовни процеси врз основа на анализа на исказите од фокус-групи на возрасни и деца.....	44
4.3.1. Фокус-група на родители.....	45
4.3.2. Гласот на децата.....	50

5. Заклучни согледувања.....	54
6. Мерки.....	58
6.1. На ниво на држава.....	58
6.1.1. Закони.....	58
6.1.2. Стратеги.....	58
6.2. На ниво на локална самоуправа.....	59
6.3. На институционално ниво.....	59
6.3.1. Образовни институции.....	59
6.3.2. Социјални институции.....	60
6.3.3. Здравствени институции.....	60
6.3.4. Невладини институции.....	60
6.3.5. Културни и спортски институции.....	60
6.4. На ниво на поединец и семејство.....	60
7. Анекс: користени инструменти.....	62

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Во овој извештај се презентираат сознанијата добиени од истражувањето за утврдување на причините за нередовно посетување на основното образование кај децата-Роми, реализирано во периодот 15 април – 15 јули во Скопје, Куманово и Прилеп.

Општите цел на истражувањето е добивање целосна слика за проблемот на осип на децата-Роми од редовните процеси, врз основа на анализа на гледиштата на сите релевантни актери вклучени во образовните процеси на локално ниво, како и развивање дополнителни мерки за унапредување на процесите на упис, посета и задржување во училиштето на децата-Роми и унапредување на нивните училишни постигнувања.

Посебни цели:

1. Идентификација на главните причини за континуираното отпаѓање од редовните образовни процеси на учениците-Роми;
2. Анализа на училишните постигнувања на децата вклучени во проектните активности на ромските образовни центри;
3. Анализа на работата и програмите имплементирани од страна на едукативните ромски центри;
4. Предлагање дополнителни мерки и активности со кои системски ќе се превенира осипот на учениците-Роми од редовното образование;
5. Идентификација на нивото на соработка помеѓу локалните власти, социјалните сервиси, училишните совети, професионалните училишни служби, едукативните центри и родителите.

Согласно со *методологијата на истражувањето*, за постигнување на целите на ова истражување се примени експлоративниот метод. Во истражувањето се употребени следниве инструменти: експертско интервју, полуструктурирано интервју и фокус-групи.

- *Експертско интервју* со претставниците од локалната самоуправа кои работат на работни места поврзани со креирање на образовните политики на локално ниво, како и експертско интервју со претставниците на училишните одбори. Со експертското интервју се обезбедија податоци за квалитативна анализа.
- *Полуструктурирано интервју* со наставниците и професионалците од стручните служби во училиштата, како и професионалците од локалните ромски образовни центри.

- **Фокус-групи** со родители и локални лидери и фокус-групи со ученици. Учениците од секое училиште беа поделени во три групи. Во првата група беа вклучени ученици кои редовно го посетуваат училиштето и покажуваат добри резултати, втората фокус-група ја сочинуваа ученици кои редовно го посетуваат училиштето, но покажуваат потпросечни резултати и третата фокус-група ја сочинуваа ученици кои не го посетуваат редовно училиштето и се во ризик од напуштање на образовниот процес.

Истражувањето се реализира од страна на тројца теренски истражувачи-студенти на постдипломски студии за социјална работа, кои имаат релевантно искуство во водење на интервју и кои дополнително беа обучени за имплементирање на методите и инструментите користени во ова истражување.

Примерокот на истражувањето се состои од 240 истражувачки единици избрани според неколку критериуми.

I. Првиот критериум за селекција е: професионалци и волонтери инволвирани во образовните процеси на локално ниво.

Според овој критериум примерокот ќе го сочинуваат:

1. релевантни претставници од локалната самоуправа ангажирани на работни места поврзани со образовните процеси (8 претставници/ 2 од секоја општина).
2. ромски образовни центри (25 претставници/5 од секој образовен центар)
3. училишни одбори, наставници и професионални служби;

- 12 професионалци од професионалните служби во училиштата (2 професионалци од секое училиште);
- 12 членови од училишните одбори (два члена од секое училиште);
- 36 наставници (6 наставници од секое училиште).

II. Вториот критериум за селекција е: родители, локални лидери и ученици вклучени во ромските образовни центри.

- 5 локални лидери (1 од секој ромски образовен центар);
- 30 родители (6 од секој ромски образовен центар);
- 120 ученици (24 од секој ромски образовен центар /8 во секоја фокус-група).

Заклучоци и препораки

Со истражувањето беа потврдени првичните сознанија за постоење на образовна исклученост на децата-Роми. Како клучни проблеми поврзани со образованието на децата-Роми се истакнуваат: опфатот на децата во образованието, осипот од редовните образовни процеси, неkontинуираната посета на училиштето и ниските постигнувања на децата во училиштето. Причините за појава на проблемите поврзани со образовната ексклузија на децата-Роми се комплексни и заемно поврзани. Генерално, се лоцираат во:

- општествениот систем: во најмала мера, се земаат предвид структурните и системските фактори како што се: долготрајната дискриминација на Ромите, гетоизацијата, социјалната, политичката и културната исклученост во општеството, долготрајната пасивност на државата во однос на преземање мерки за надминување на ваквата ситуација. Во оваа група причини се истакнуваат факторите лоцирани во државата како што се: ограничениот пристап до институциите, системската неповрзаност, неодржливоста на програмите, како и недостаток на позитивни примери за вработување на образовани Роми.
- ромската субкултура: традицијата, системот на вредности, начинот на живеење и комуникација и отсуство на позитивен став кон образованието.
- семејството: низок социоекономски статус на семејството, висока стапка на невработеност, работна ангажираност на децата, повеќегенерациски семејства, многудетност, малолетнички бракови, нарушени семејни односи, воспитна запуштеност на децата, социјална загрозеност на децата и необразованост на родителите.

Проблемот со образовната исклученост на децата-Роми не може да се реши со преземање на поединечни, не-системски и финансиски неодржливи иницијативи, туку е потребно ангажирање на сите релевантни фактори преку координирана акција со преземање на едукативни, еманципативни, егзистенцијални, интегративни и казни мерки. Препораките се системски и меѓусебно поврзани. Треба да се дејствува на ниво на држава: централно, локално и на ниво на институции, како и на ниво на поединец и семејство.

ВОВЕД

Високата стапка на ученици кои го напуштаат процесот на редовно образование претставува сериозен проблем во Република Македонија. Тој е во фокусот на вниманието на сите релевантни актери вклучени во процесите на планирање, развој, имплементација и поддршка на образовните политики. И покрај тоа што овој феномен е присутен кај сите етнички групи во нашето општество, стапката на напуштање на училиштето е највисока во рамките на ромската етничка заедница. Поврзувањето на овој проблем со одредена етничка група укажува на постоење на социјална исклученост базирана на социјална, религиозна, културна, јазична и родова заднина.

Образованието е тема која се наоѓа во центарот на интерес на јавноста и е резултат на транзициските процеси низ кои минува нашето општество. Периодот на трансформација на социо-политичкиот и економскиот систем наметна потреба за промени во областа на образованието, како резултат на што беа преземени низа реформски активности. Денес, по дваесет години транзициски процеси во сите сфери на човековото живеење, проследени со промени во системот на вредности, образованието останува клучна област која се соочува со низа проблеми. Состојбата со образовната исклученост на децата-Роми може да се дефинира како многу сериозна. Голем број деца воопшто не се вклучени во образовниот систем на Република Македонија, или пак голем дел од децата кои

го започнуваат формалното образование не го довршуваат, иако согласно со законската регулатива, основното образование е задолжително. Сето тоа иницира потреба за проучување на причините кои довеле до оваа ситуација и утврдување на мерки за нејзино надминување.

Во услови на современо живеење, образованието претставува фундаментално човеково право. Тоа е предуслов за индивидуален развој на човековиот капитал, создава можности за излегување од затворениот круг на сиромаштија и истовремено обезбедува креативен потенцијал за развој на општеството. Токму поради тоа надминувањето на проблемот на напуштање на редовното образование на децата-Роми претставува интегрален дел од напорите за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.

Податоците на Државниот завод за статистика за опфатот на учениците во основното образование покажуваат дека сите деца не се вклучуваат во редовните образовни процеси, односно во 2008/2009 година само 91% од вкупниот број деца на школска возраст се запишале на училиште. Овој податок укажува дека постои недоволна застапеност на децата од ранливите категории (децата со пречки во развојот, децата од социјално загрозените семејства, децата-Роми, децата од оддалечените рурални населби, итн.) во образовните процеси. Високата

стапка на осипување на учениците по завршувањето на одделенската настава многу често се припишува на многу ниската опфатеност на децата во предучилишните установи. Опфатот на децата на возраст од три до шест години во градинките изнесува само околу 12,5% (Извор: Државен завод за статистика. Статистички преглед 2.4.9.02/614, Јавни установи за згрижување и воспитание на деца - детски градинки, 2008).

Според податоците добиени со Пописот во 2002 година, 23% од Ромите не посетувале основно образование, 28,6% се со некомплетно основно образование, 37,4% имаат основно образование, 9,7% средно образование, 0,2% високо образование и 0,2% магистри и доктори на наука (ДЗС, 2002, Податоци од Пописот на население, Книга XIII). Во 2002 година, повеќе од половина (51,8%) од возрасните Роми воопшто немаат образование или не го комплетираат основното образование за разлика од процентот од 18% од вкупната популација. Децата-Роми имаат пониска стапка на писменост и сè уште ниска стапка на вклучување, посета и завршување на основното (61%) и средното образование (17%) (Commission of the European Communities, 2009). Сепак, евидентно е дека во последните години се зголемува бројот на Роми на сите нивоа на образование. Имено, застапеноста на Ромите во вкупниот број ученици кои го завршиле основното образование во 1997/1998 година изнесува 1,3%, во 2002/2003 година е 2,1%, додека во 2007/2008 година се зголемува на 2,5%. Застапеноста на Ромите кои завршиле средно образование укажува исто така на тенденција на пораст, и тоа од 0,4% во учебната 1997/1998 година, 0,6% во 2002/2003 година и 1,2% во 2007/2008 година. Исто така, се зголемува бројот на Ромите кои посетуваат високо образование (Национална стратегија за намалу-

вање на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија, 2010). Во тој контекст, во периодот 1998/1999 година во Република Македонија имаше само 48 Роми-студенти, додека во 2000/2001 на високообразовните институции се запишани 108 студенти.

Во последните две декади во Република Македонија се реализирани низа стратешки активности, програми и проекти кои се насочени кон развивање на капацитетите на ромската заедница, искористување на човековиот капитал и намалување на социјалната исклученост. Фокусот генерално се става на процесите на зајакнување на ромската заедница преку имплементација на програми за давање на поддршка на Ромите во образовните процеси. Започнувајќи од 1994 година, улогата на невладиниот сектор во адресирањето на проблемите поврзани со Ромите се покажа како особено значајна. Високиот степен на исклученост на ромската популација од главните општествени токови предизвика интензивни интервенции од страна на граѓанското општество, при што акцентот беше ставен на градење внатрешни капацитети. Во таа насока, ФИОМ имаше клучна улога во развивање и јакнење на потенцијалите на ромската популација, пред сè, преку развивање на свои ограноци. Нивната работа со Ромите се засноваше врз стратешкиот пристап фокусиран на развивање програми, создавање структура, екипирање за независна работа и обезбедување одржливост.

Наспроти значајниот напредок, постои евидентна потреба за евалуација на ефектите од имплементираниите програми. Идентификацијата на јаките и слабите страни на реализираните програми ќе придонесе за нивно понатамошно унапредување и приспособување кон потребите на ромската заедница.

Оттука, реализацијата на ова истражување се јави како резултат на потребата за идентификување на причините поврзани со напуштање на редовното образование на децата-Роми, како и развивање на дополнителни мерки и активности за унапредување на запишувањето, посетувањето и останувањето во образовните процеси. За таа цел беше потребно да се утврдат сознанијата на релевантните актери вклучени во планирање, развој, имплементација и поддршка на образовните процеси на Ромите. Исто така, се испитуваше соработката помеѓу локалните власти, социјалните сервиси, училишните одбори, професионалните училишни сервиси, едукативните центри и партнерите.

Истражувањето беше спроведено во Скопје, Прилеп и Куманово, градови каде што се имплементира „121 ромски едукативен проект“. Во истражувањето беа опфатени претставници од локалните самоуправи, ромските образовни центри, наставници, стручните служби во училиштата, училишните совети, локални лидери, како и родители и деца кои ги користат услугите на ромските образовни центри. Теренското истражување беше спроведено од страна на три истражувачи, студенти на постдипломски студии, на Институтот за социјална работа и социјална политика, при Филозофскиот факултет во Скопје. Во истражувањето беше употребен експлоративниот метод на истражување со употреба на следниве инструменти: експертско интервју за претставници на локалната самоуправа вклучени во креирање на локални образовни политики и претставници од училишните одбори; полуструктурирано интервју за наставници, професионалци од стручните служби во училиштата и претставници од ромските образовни центри; и фокус-групи за родители, локални лидери и ученици.

МЕТОДОЛОШКА РАМКА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1.1. Цели на истражувањето

Општя цел на истражувањето е анализа на сознанијата на сите релевантни актери вклучени во образовните процеси на локално ниво и развивање на дополнителни мерки за унапредување на процесите на упис, посета и задржување во училиштето на децата-Роми, како и унапредување на нивните училишни постигнувања.

Посебни цели:

- Идентификација на главните причини за континуираното отпаѓање од редовните образовни процеси на учениците-Роми;
- Анализа на училишните постигнувања на децата вклучени во проектните активности на ромските образовни центри;
- Анализа на работата и програмите имплементирани од страна на едукативните ромски центри;
- Предлагање дополнителни мерки и активности со кои системски ќе се превенира осипот на учениците-Роми од редовното образование;

- Идентификација на нивото на соработка помеѓу локалните власти, социјалните сервиси, училишните совети, професионалните училишни служби, едукативните центри и родителите.

1.2. Организација на истражувањето

Со истражувањето беа опфатени пет целни групи: (I) претставници од локалната самоуправа; (II) наставници од основните училишта и претставници на професионалните служби; (III) лица од едукативните ромски центри; (IV) родители и локални лидери; и (V) ученици.

Истражувањето се реализира од страна на три теренски истражувачи-студенти на постдипломски студии за социјална работа, кои имаат релевантно искуство во водење на интервју и кои дополнително беа обучени за имплементирање на методите и инструментите користени во ова истражување (спроведување експертско интервју, полуструктурирано интервју и водење на фокус-групи).

Истражувањето се реализира во периодот 15 април – 15 јули во Скопје, Куманово и Прилеп.

1.3. Примерок на истражувањето

Примерокот на истражувањето се состои од 240 истражувачки единици избрани според неколку критериуми.

I. Првиот критериум за селекција е: професионалци и волонтери инволвирани во образовните процеси на локално ниво.

Според овој критериум, примерокот ќе го сочинуваат:

1. релевантни претставници од локалната самоуправа ангажирани на работни места поврзани со образовните процеси (8 претставници/ 2 од секоја општина)
 2. едукативните ромски центри (25 претставници/5 од секој едукативен центар)
 3. училишни одбори, наставници и професионални служби;
 - 12 професионалци од професионалните служби во училиштата (2 професионалци од секое училиште);
 - 12 членови од училишните одбори (два членови од секое училиште);
 - 36 наставници (6 наставници од секое училиште).
- II. Вториот критериум за селекција е: родители, локални лидери и ученици вклучени во едукативните центри.
- 5 локални лидери (1 од секој едукативен центар);
 - 30 родители (6 од секој едукативен центар);
 - 120 ученици (24 од секој едукативен центар/8 во секоја фокус-група).

1.4. Методологија на истражувањето

За постигнување на целите на ова истражување се примени експлоративниот метод. Во истражувањето се употребени следниве инструменти: експертско интервју, полуструктурирано интервју и фокус-групи.

- **Експертско интервју** со претставниците од локалната самоуправа кои работат на работни места поврзани со образовните процеси на локално ниво, како и експертско интервју со претставниците на училишните одбори. Со експертското интервју се обезбедија податоци за квалитативна анализа.
- **Полуструктурирано интервју** со наставниците и професионалците од професионалните служби во училиштата, како и професионалците од локалните ромски образовни центри
- **Фокус-групи** со родители и локални лидери и фокус-групи со ученици. Учениците од секое училиште беа поделени во три групи. Во првата група беа вклучени ученици кои редовно го посетуваат училиштето и покажуваат добри резултати, втората фокус-група ја сочинуваа студенти кои редовно го посетуваат училиштето, но покажуваат потпросечни резултати и третата фокус-група ја сочинуваа ученици кои редовно не го посетуваат училиштето и се во ризик од напуштање на образовниот процес.

ОПИС НА ЛОКАЛНИТЕ ЗАЕДНИЦИ ОПФАТЕНИ СО ИСТРАЖУВАЊЕТО

Истражувањето се реализираше во три града: Скопје, Куманово и Прилеп. Беа опфатени локалитети со доминантно ромско население во кои функционираат ромските едукативни центри.

- Во градот Скопје беа опфатени два локалитета: месната заедница Даме Груев од општината Ѓорче Петров и општината Шуто Оризари.

Општина Ѓорче Петров е една од десетте општини на градот Скопје оддалечена 5 километри од центарот на градот со вкупен број од 41 634 жители. Најголемиот број жители 35455 се припадници на македонската етничка заедница, 1952 се Албанци, 1730 се Срби, 1249 Роми и останати.

Најголема концентрација на ромско население во рамките на оваа општина има во месната заедница Даме Груев. Во општината има шест основни училишта, а најголемиот број ученици-Роми се запишани во основното училиште „Страшо Пинџур.“

Ромската популација на овој простор е населена со децении и има изградено добар соживот со месното население од македонска националност.

Инфраструктурата на населбата е на генерално задоволително ниво, а тоа се однесува и на местата каде

што се населени и живеат Ромите. Може да се каже дека поголемиот дел од Ромите живеат во добри услови и нивната економска состојба е релативно добра. Хигиенско-здравствените услови и навики во последните години се значително подобрени.

Во оваа населба гравитираат едно основно училиште „Страшо Пинџур“ и едукативен центар „Дендовас“. Соработката помеѓу овие две институции е задоволителна, се надополнуваат, соработуваат на проекти, како и прифаќање и реализирање на одредени програми и предлози изготвени од страна на едукативниот центар. По предлог на локалниот ромски образовен центар, во училиштето е воведена интеркултурна програма за сите деца да се запознаат со историјата на Ромите.

Во населбата Даме Груев има голема вклученост на децата-Роми во образовниот процес. Вкупниот број (и Македонци и Роми) на ученици е околу 700, од кои околу 230 деца се од ромската етничка заедница.

Општината Шуто Оризари претставува единствена општина во Република Македонија во која Ромите го сочинуваат мнозинството од управната и административната структура на локалната единица. Населбата Шуто Оризари е релативно ново место, населено по

катастрофалниот земјотрес во Скопје, период по кој започнува концентрацијата на ромското население. Општината како посебна единица на локалната самоуправа постои од 1996 година. Според етничкиот состав, доминантно е ромското население со 79.1% или 15.373 жители, по што следува албанското со 11.9% или 2012 жители и македонското население со 7.1% или 1200 жители (ДЗС: Попис на населението 2002). Но, според неофицијалниот локален попис, бројката на жители е многу поголема (29 313 жители). Како резултат на Косовската криза во 1999 година во општината Шуто Оризари се населија 2814 косовски Роми со моментален статус на привремено згрижени лица.

Во општината Шуто Оризари постојат две основни училишта. Во основното училиште „Браќа Рамиз и Хамид“ наставата ја посетуваат 3000 ученици, а во основното училиште „26 Јули“ околу 2100 ученици. Наставата во училиштата се одвива на македонски јазик, а постои можност за факултативно изучување на ромскиот јазик. Поради забрзаниот природен пораст на населението во општината, постојните образовни капацитети се претесни за квалитетно одвивање на наставата. Населението во општината сериозно го чувствува и недостатокот од средно училиште, што негативно се одразува врз општата образовна структура (Општина Шуто Оризари 2010, *Образование*, Скопје. <http://www.sutoorizari.org.mk/obrazovanie.asp>.)

- Општина Прилеп претставува втора по големина општина во Република Македонија во однос на бројот на ромското население. Општина Прилеп се протега на територија од 1 625 километри квадратни така што на подрачјето на општината живеат 76 768 жители.

Најголемиот дел од жителите на општината, односно 70 878 се Македонци, а потоа 4433 Роми, 917 Турци, 172 Срби и 22 Албанци и др. Општината Прилеп е основана во 1972 година, а во 1995 година се извршени промени во утврдувањето на катастарските граници.

Во градот Прилеп има седум основни училишта и шест училишта од прво до четврто одделение во населените места. ОУ „Добре Јованоски“ - Прилеп, лоцирано во месната заедница Тризла, е изградено во 1954 година и е едно од постарите училишта во општина Прилеп. Безмалку половина век, во старата училишна зграда до денес нема извршено никаква поправка, доградба или реконструкција. Во училиштето наставата ја посетуваат нешто повеќе од 1 300 ученици, распоредени во 24 паралелки од 1-4 одделение и три забавишни групи.

Структурата на учениците е мешовита, така што има ученици од различен национален состав. Имено, од 1-4 одделение од вкупниот број ученици, 50% се Роми, а од 5-8 одделение тој број се преполовува и изнесува 27%. Веќе е препознаен проблемот на нередовноста на наставата, посебно на еден дел од учениците од ромската националност. Само за илустрација, во петтите одделенија каде што бројот на неоправдани изостаноци е најголем, 2/3 припаѓаат на учениците од ромска националност.

Ромскиот образовен центар во општина Прилеп е лоциран во населбата Тризла и најголем дел од семејствата кои живеат во населбата се од ромска националност. Иако на времето населбата била населена и со голем број македонски семејства, сепак во послед-

ните неколку години се јавило сè почесто иселување на македонските семејства, а доселување на ромски. Инфраструктурата во населбата Тризла е на незавидно ниво. Дел од улиците се нецелосно асфалтирани и со текот на времето се распаднале. Населението живее во куќи кои се претежно од ниска градба. Повеќето од куќите се со распаднати фасади.

Во населбата има едно училиште за основно образование кое соработува со локалниот Ромски образовен центар. Училиштето се наоѓа во непосредна близина на Ромскиот образовен центар. Училишната зграда е стара и со стар инвентар.

Учениците кои го посетуваат училиштето во најголем дел се од ромска националност, додека останатите деца се од македонска националност. Се забележува тенденција на испишување на децата од македонска национална припадност и запишување во други училишта во општината каде што преовладуваат ученици од македонска националност.

Значајно е да се напомене генерално високиот степен на асимилација на населението. Имено, Ромите во општината воопшто не го употребуваат ромскиот јазик во меѓусебната комуникација, а најголем дел од нив не го ни познаваат ромскиот јазик.

- Според својот состав, општината Куманово е етнички мешана средина со вкупно 103 205 жители од кои 61 495 Македонци, 27 290 Албанци, 9 035 Срби, 4 256 Роми и други.

Во Куманово има повеќе ромски населби, и тоа: Бараки, Бавчи, Стари Лозја, Средорек, а Роми живеат и во центарот на градот. Во градот Куманово има десет

основни и пет основни училишта во населените места. Најголемиот број од ромските деца се запишани во училиштата: „11 Октомври“, „Крсте Петков-Мисирков“ и „Христијан Тодоровски-Карпош.“

Најголем дел од Ромите во општината Куманово живеат во три населби: Средорек, Бавчи и Банево Трло. Сите три населби се наоѓаат веднаш до реката Кумановка, која поминува низ градот. Две од нив, Средорек и Бавчи, слободно можат да се наречат гета. Во нив живеат исклучиво припадници на ромската заедница. Во населбата Банево Трло покрај Роми живеат и лица од македонска националност. Освен во овие три населби, ромското население живее и во други делови од градот. Но, тоа е едно или најмногу неколку семејства во една локална заедница. Ромите кои живеат низ градот се староседелци. Тие немаат проблеми со своите соседи, лица-припадници на други националности, така што нивниот заеднички живот е исполнет со меѓусебен соживот и почитување.

Во однос на водоводната, канализациската и електричната мрежа во населбата Бавчи, таа е на незавидно ниво, каде што ретко кое домаќинство има водоводна и електрична мрежа. Во некои делови од населбата Банево Трло има целосна водоводна, канализациска и електрична мрежа, додека во некои нејзини делови таа е некомплетна или целосно изостанува. Овој вид неопходна инфраструктура кај претставниците од ромската популација коишто живеат на различни места во градот е иста како и за останатите жители на нивната локална заедница. Патната инфраструктура во сите населби е на незавидно ниво. Патиштата или се стари и дотраени или воопшто не се ниту направени. Поради тоа, родителите често имаат проб-

леми во зимските месеци со превозот и достапноста на училиштата за нивните деца. Проблеми се појавуваат и кога има обилни врнежи од дожд и излевање на реката Кумановка.

Куќите на ромските семејства се претежно од ниска градба, изградени со слаб материјал со распаднати фасади. Но постојат и други два екстрема. Постојат куќи на неколку ката, модерно направени. Но и домови кои се шупи или бараки направени од многу слаб материјал (керпич).

Условите за домување се генерално потпросечни. Домовите многу ретко ги задоволуваат просторните потреби на сите членови на семејството. Децата немаат свое сопствено катче во домот. Честопати во една или две простории живеат повеќе генерации. Домовите во повеќе случаи се опремени со многу оскуден домашен инвентар, кој или е купен одамна или е собран од некој отпад. Многу често во домовите има влага, па поради тоа малите деца се често болешливи.

ДЕТЕТО И ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Правото на детето на основно образование во Република Македонија се регулира со Законот за основно образование (Сл. весник на РМ бр. 103/08, 33/2010). Основното образование е задолжително, трае девет години и се организира во три воспитно-образовни периоди, и тоа од прво до трето, од четврто до шесто и од седмо до деветто одделение. Воспитно-образовната работа се остварува на македонски јазик и неговото кирилско писмо. За учениците на припадниците на заедниците, воспитно-образовната работа се изведува на јазикот и писмото на соодветната заедница.

Основното образование се остварува во основно училиште кое може да биде општинско или државно. Средствата за финансирање се обезбедуваат од Буџетот на Република Македонија по пат на блок-дотации и наменски дотации, како и од сопствени извори на приходи. Концепцијата за основно воспитание и образование ја утврдува Министерството за образование и наука. Воспитно-образовната работа во основното училиште ја остваруваат: наставници, стручни соработници (педагог, психолог, социолог, социјален работник, дефектолог, библиотекар) и воспитувачи. Учебната година, по правило, започнува на 1 септември, а завршува на 31 август наредната година и трае 180 наставни дена. Наставата може да се остварува и во скратено траење, но не помалку од 100 наставни дена, по добиена согласност од Министерството.

Основното училиште е должно да ги опфати учениците од својот реон.

Со поаѓањето во основното училиште, детето стекнува статус на ученик. При запишувањето на детето во училиште, родителот е должен да достави потврда за примените задолжителни вакцини за детето. Родителот е должен да му овозможи на своето дете да ја исполни обврската за задолжително основно образование. За секое изостанување на ученикот од настава, должен е да го извести раководителот на паралелката за причините за изостанувањето. Ученикот може да отсутствува од наставата ако неговото изостанување родителот го најави однапред во училиштето, но не повеќе од пет дена во наставната година. Директорот на училиштето по писмено барање на родителите од оправдани причини може да му дозволи на ученикот подолго изостанување од наставата, но не повеќе од 30 дена. Основното училиште е должно да го извести овластениот просветен инспектор на општината за децата кои не се запишани, односно учениците кои неоправдано не го посетуваат основното училиште повеќе од 30 дена.

Ученикот од прво заклучно со петто одделение, по правило, не може да го повторува одделението. Ученикот кој не успеал да ги совлада наставните содржини до крајот на учебната година, како последица на подолго отсуство од наставата поради болест, преселување и други оправ-

дани причини, во согласност со родителот може да остане во истото одделение за што одлука донесува наставничкиот совет на училиштето. Одделенскиот наставник, односно раководител на паралелката е должен да го извести родителот за успехот на ученикот најмалку два пати во секое полугодие.

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА ДОБИЕНИТЕ ПОДАТОЦИ

„Семејството и традицијата која не е компатибилна со нашата, едноставно имаат други вредности кои се косат со нашите, и треба да се интегрираат во ова општество.“

Ѓорче Петров

4.1. Експертите и проблемот на осип на учениците-Роми од редовните образовни процеси

Во рамките на ова истражување беа реализирани експертски интервјуа со претставници на локалната самоуправа на Ѓорче Петров, Прилеп и Куманово, кои се ангажирани на работни места поврзани со креирање на локални политики во доменот на образованието. Експертски интервјуа беа реализирани и со претставници на училишните одбори од основните училишта во трите општини, заради добивање податоци погодни за квалитативна анализа на училишните политики за намалување на обемот и ефектите на проблемот поврзан со осип и нередовност на децата-Роми во образовните процеси.

■ Експерти од локалната самоуправа

Експертите од сите три општини истакнуваат дека постојат проблеми во образовните процеси кои се карактеристични за ромската популација. Како клучни проблеми се наведуваат: опфатот на ромските деца во образовните процеси, просечниот успех и редовната посетеност на училиштата. Причините за тоа најчесто се лоцираат во семејството, лошата социоекономска состојба, традицијата и системот на вредности.

„Нивното воспитание кое произлегува од традицијата, начинот на размислување наследен од родителите, недоволниот интерес од страна на родителите, раното стапување во брак, ангажирањето во работа, води кон тоа и тие самите да не го разбираат значењето на образованието.“

„Кај нив постои одредена негативна енергија, бидејќи немаат поддршка од родителите во однос на училишните обврски, а и поради лошата социо-економска средина од која доаѓаат.“

Прилеп

„Главните проблеми на Ромите произлегуваат од недоволното познавање на македонскиот јазик и социјалните околности на живеење.“

Куманово

Може да се забележи дека експертите причините за проблемот ги идентификуваат главно во рамките на ромската култура и заедница. Од нивните ставови може да се забележи дека тие не ги земаат предвид структурните фактори како што се: долговековната дискриминација на Ромите, нивната економска, социјална, политичка и културна исклученост во општеството, како и долготрајната пасивност на државата во однос на преземање мерки за надминување на ваквата ситуација.

Локалните власти се вклучени во низа активности за подобрување на положбата на Ромите воопшто и за намалување на пречките за вклучување на децата во редовните образовни процеси. Како резултат на таквите активности, се забележува одреден степен на напредок во опфатеноста на ромските деца во образовните процеси. Во Куманово се зголемува опфатот на децата-Роми во основното образование, а во Ѓорче Петров и Прилеп во средното образование. Во сите три општини се евидентира подобрување на хигиенските навики на ромските семејства.

Во Ѓорче Петров во последниве години се забележува подигнување на свеста на Ромите за потребата од едукација, зголемен упис на децата-Роми во средните училишта, како и унапредување на соработката на општината, основните училишта и НВО секторот во решавањето на ромските прашања. Соработката со МОН се проценува како одлична. Локалната самоуправа во општина Ѓорче Петров нема изготвено никаков документ за развој и унапредување на образованието во општината, ниту, пак, некој друг документ со кој се третираат проблемите на Ромите.

Во Прилеп е изготвена стратегија за образование со која се таргетираат и Ромите, а во фаза на изработка е акционен план за вклучување на Ромите. Соработката на училиштата со НВО-ата е добра, за разлика од соработката помеѓу поединечни НВО-а која се проценува како лоша. *„Најчесџо ойшџинаџа е конџакџ меѓу нив.“* Во рамките на општинската администрација е вработен советник за ромски прашања. Инфраструктурата е подобрена преку реализација на поголем број комунални проекти, како и проекти за домување и инфраструктура. Експертите од Прилеп укажуваат на напредок во однос на прашањата поврзани со еманципација и едукација на Ромите, и тоа: поголема вклученост на родителите, постепена промена на културата и навиките, намалени стереотипи, како и поголем број деца запишани во средно образование.

Во Куманово е усвоена локална стратегија „Декада на Ромите“ во која образованието е едно од четирите основни области. Постои развиена хоризонтална и вертикална соработка меѓу институциите на системот во решавањето на проблемите на ромската популација. Во последно време е подобрена вклученоста на Ромите во општинските одбори, но се проценува дека сè уште постои мал број Роми вработени во државната и јавната администрација, како и нивна мала застапеност во управата и училишните одбори. Исто како и во Прилеп, за Куманово е карактеристично унапредувањето на домувањето и инфраструктурата на ромските населби. Како резултат на преземениите активности, постигната е зголемена презентација на ромската култура во заедницата, како и подобро запишување на децата-Роми во основното образование.

Меѓутоа, иако постои напредок, тој не е доволен за да се надминат разликите што постојат помеѓу ромските деца и децата од другите етнички заедници во образовниот

„Образование на сите Роми за сите возрасти, едукација на баби и дедовци. Користење на модели од други земји: Германија со емигрантите.“

„Работа и едукација со семејството, очекување дека ефектот од овие активности ќе биде согледан по десет или 20 години, кога и интеграцијата на Ромите во образованието ќе биде поголема.“

Ѓорче Петров

процес. Дел од експертите констатираат дека постои потреба за преземање на идни активности на локално ниво во насока на подобрување на образовната вклученост на децата-Роми. На прво место се истакнува потребата за одржување на едукации, трибини, работилници за подигање на свеста за значењето на образованието, промена на начините на кои Ромите ги мобилизираат ресурсите и ги користат можностите, како и користење на предностите кои ги нудат доквалификацијата и преквалификацијата. Експертите од Прилеп и Куманово како особено важна ја истакнуваат потребата за вклучување на децата во претшколските установи заради создавање навика на децата и поголема подготвеност за тргнување во училиште.

Во Прилеп се нагласува потребата за повисок степен на децентрализација, продлабочување на соработката со НВО секторот, како и преземање конкретни иницијативи кои ќе потекнат и во кои ќе бидат вклучени Ромите.

Во Куманово се истакнува важноста за доследно реализирање на локалната стратегија, како и потребата за заеднички активности на училиштето, родителите, општината и невладиниот сектор. Како поединечна значајна мерка се нагласува потребата за формирање паралелки во основните училишта по изборниот предмет ромски јазик и култура.

Со мислењето на поголемиот број експерти не се согласува претставникот на локалната самоуправа од Ѓорче Петров според кој *„не е пошребен ирисшај на позииив-на дискриминација зашоа шшо односои кон сише граѓани е еднаков“*.

■ Претставници на училишните одбори

Експертско интервју беше реализирано со членови на одборите на основните училишта во Скопје, Прилеп и Куманово. Најголем дел од нив ги идентификуваа проблемите кои се карактеристични за учениците-Роми, како и причините за нивна појава.

„Н ередовност, несовладување на наставната материја, незаинтересираност на нивните родители.“

Скопје: Македонец

„Низок степен на воспитание и агресивност кон другите деца.“

Прилеп, Македонка

„Во нашето училиште нема случај на отпишување на деца-Роми од задолжителниот образовен процес.“

Куманово, Македонец

Причините за образовните проблеми на децата-Роми членовите на одборите во Куманово ги лоцираат во нарушените семејни односи и незаинтересираноста на родителите, поради што децата се препуштени самите на себе. Во Прилеп се истакнуваат необразованоста на родителите и несфаќањето на важноста на образованието, поради што не се во можност да им помогнат на децата во совладување на наставниот материјал, а имаат и пос-

лаба контрола врз посетата на училиштето. Лошата материјална состојба на домаќинствата се издвојува како причина за ангажирање на децата во сезонска работа поради што изостануваат од редовните образовни процеси. Исто така, се јавува *„негоспашокош на материјални средства за обезбедување соодветна облека со која нивните деца би се вклопиле во училишната средина и би биле прифатени од страна на нивните врстници“*. Членовите на училишниот одбор од Куманово како најчести причини за појавата на проблеми во образованието на децата ги посочуваат: сиромаштијата, традицијата, многудетноста, просењето, раното стапување во брак и формирање семејство, незаинтересираност на родителите и пренесување на моделите на однесување од генерација на генерација.

Како што може да се забележи, членовите на училишниот одбор како најчести проблеми ги посочуваат: осипот на учениците-Роми, нередовната посета на училиштето и тешкотиите во совладувањето на наставниот материјал. Како основни за појавата на овие проблеми, се наведуваат неколку причини поврзани со семејството: сиромаштијата, многудетноста, традицијата, необразованоста на родителите и незаинтересираноста за образованието на нивните деца. Успешното вклучување во образовните процеси на децата-Роми е ограничено и со недоволното познавање на македонскиот јазик како наставен јазик. Интересно е да се напомене дека членот на училишниот одбор во Куманово ја нагласува големата проодност на учениците-Роми како резултат на законската одредба според која до 5-то одделение, по правило, дете не може да го повтори одделението. Како резултат на тоа, одреден број ученици стигнуваат во високите одделенија без да имаат стекнато основни елементарни познавања за

читање, пишување и основните математички операции.

Членовите на училишниот одбор во Прилеп сметаат дека ваквите проблеми создаваат разлики меѓу ромските и другите деца во образовниот процес.

Во Скопје и Куманово не се констатирани поголеми разлики, иако кај дел од ромските деца свеста за образование е на ниско ниво, имаат понизок успех и *„ја напуштаат државата поради добивање азил“*.

Училиштата преземаат активности за надминување на образовните проблеми на децата-Роми. Во Скопје се нагласува високото ниво на ангажман преку наставните, стручните и родителските служби, преку информирање и советување на родителите, вклучување на други профили заради зголемување на соработката со семејството. Во Куманово од страна на училиштата се презема сè што е во нивен домен. Во сите три општини Ромите се вклучени во училишните одбори, меѓутоа не се констатирани значајни ефекти од нивното вклучување. Во Прилеп и Скопје се евидентира минимален напредок, а во Куманово има поделени мислења кои се движат од: *„нема напредок“*, *„незначителни промени“*, *„не сум информиран“* до *„да, има подобрување во однос на редовноста, усвохош и додигањето на свеста на Ромите за образование, иако на ова поле треба уште да се работи“*. Значајно е да се забележи дека во Прилеп ретко доаѓаат на состаноци.

Членовите на училишните одбори во Скопје и Прилеп констатираат општ напредок на положбата на Ромите во нивните општини, подобрувањето на животниот стандард поврзано со работа во странство, како и ангажирање во невладин сектор.

„Има големи разлики во однос на успехот, дисциплината и посетувањето на наставата. Показуваат послаб успех, почесто отсутнуваат од училиште, имаат ниско ниво на дисциплина, знаат да бидат некултурни и немирни на часовите, но и вон училиштето.“

Прилеп, Македонка

„Малку послаб успех, што води до намалување на квалитетот на целокупната настава поради тоа што им се посветува повеќе внимание на нив, а се запоставуваат останатите деца. Почесто отсутнуваат од часови.“

Прилеп, Македонка

„Најдобро би било ромските и македонските деца одделно да посетуваат настава. Така би се спречиле и други проблеми како тепачки, закани и сл.“

Прилеп, Македонија

Во Куманово не се забележани некои поголеми подобрувања на положбата на Ромите.

Во однос на идните активности, во Скопје и Прилеп се нагласува потребата за поголема едукација и информирање на Ромите за правата во доменот на вработувањето, здравството, еманципацијата на жените и мажите, културата. Во Прилеп се истакнува потребата за промена на законската регулатива во однос на проодноста и поактивно вклучување на Ромите во различни органи, комисии, како во рамките на училиштето така и во општината. Во Куманово е потребна актуелизација на проблемот преку мас-медиумите, подигање на свеста за родителските улоги, ангажирање на надлежните институции во однос на злоупотреба на децата на улица и проширување на делокругот на културните ромски здруженија со други задачи. Во сите три општини се нагласува потребата од координирана соработка помеѓу општината, училиштето и НВО секторот. Во спротивно, резултатите ќе имаат времен карактер.

Општ заклучок е дека најголем дел од испитаниците сметаат дека треба да се применат едукативни, интегративни и еманципативни мерки. Сепак, во дел од исказите се посочуваат и сегрегациони мерки.

Заклучоци

- Клучни проблеми поврзани со образованието на децата-Роми се: опфатот на децата во образованието, нивниот осип од редовните образовни процеси, неконтинуираната посета на училиштето и постигнувањата на децата во училиштето.
- Како најчести причини за појава на проблеми на децата-Роми во образованието се истакнуваат: лошата

социоекономска состојба, традицијата, системот на вредности, многудетноста, малолетничките бракови, недоволното познавање на наставниот јазик, големата проодност во пониските одделенија, необразованоста на родителите и незаинтересираноста за образованието на своите деца.

- Причините за образовните проблеми на децата-Роми се лоцираат во семејството, ромската субкултура и заедница. Не се земаат предвид структурните фактори како што се: долговековната дискриминација на Ромите, социјалната, политичката и културната исклученост во општеството и долготрајната пасивност на државата во однос на преземање мерки за надминување на ваквата ситуација.
- Локалните власти се вклучени во низа активности за подобрување на положбата на Ромите воопшто, како и за намалување на пречките за вклучување на децата во редовните образовни процеси. Како резултат на таквите активности се забележува одреден степен на напредок во опфатеноста на ромските деца во образовните процеси. Во Куманово се зголемува опфатот на децата-Роми во основното образование, а во Ѓорче Петров и Прилеп во средно образование.
- Во Прилеп и Куманово е изготвен стратешки документ со кој се предвидува решавање на ромските прашања. Во Прилеп е усвоена Стратегија за образование со која се таргетираат и Ромите, а во фаза на изготовка е акционен план за вклучување на Ромите. Во Куманово е усвоена локална стратегија „Декада на Ромите“ во која образованието е едно од четирите основни области. Локалната самоуправа во општина Ѓорче Петров нема изготвено никаков доку-

мент за развој и унапредување на образованието во општината, ниту, пак, некој друг документ со кој се третираат проблемите на Ромите.

- Во трите општини се забележува подобрување на соработката меѓу општината, основните училишта и НВО секторот во решавањето на ромските прашања.
- Во последно време е подобрена вклученоста на Ромите во општинските одбори, но се проценува дека сè уште постојат мал број Роми вработени во државната и јавната администрација, како и нивна мала застапеност во управата. Во рамките на општинската администрација, во Прилеп е вработен советник за ромски прашања.
- Инфраструктурата во Прилеп и Куманово е подобрена преку реализација на комунални проекти, како и проекти за домување и инфраструктура.
- На прво место се истакнува потребата за одржување на едукации, трибини, работилници за подигање на свеста за значењето на образованието, промена на начините на кои Ромите ги мобилизираат ресурсите и ги користат можностите, како и користење на предностите кои ги нудат доквалификацијата и преквалификацијата. Експертите од Прилеп и Куманово како особено важна ја истакнуваат потребата за вклучување на децата во претшколските установи заради создавање навика на децата и поголема подготвеност за тргнување во училиште.
- Во сите три општини, родителите на децата-Роми се вклучени како членови во училишните одбори, меѓутоа не се констатирани значајни ефекти од ваквата мерка.

- Општ заклучок е дека најголем дел од испитаниците сметаат дека треба да се применат едукативни, интегративни, егзистенцијални и еманципативни мерки. Сепак, во дел од исказите се посочуваат и сегрегациони мерки.

4.2. Професионалците за проблемот на осип на учениците-Роми од редовните образовни процеси

Со цел да се добие целосна слика за проблемите поврзани со образованието на Ромите беа спроведени полуструктурирани интервјуа со професионалци од училиштата (наставници и претставници од професионалните служби) и ромските образовни центри кои директно се вклучени во работата со Роми.

Табела бр. 1:
СТРУКТУРА НА ИСПИТАНИЦИТЕ ПО ПОЛ, НАЦИОНАЛНОСТ И ВОЗРАСТ

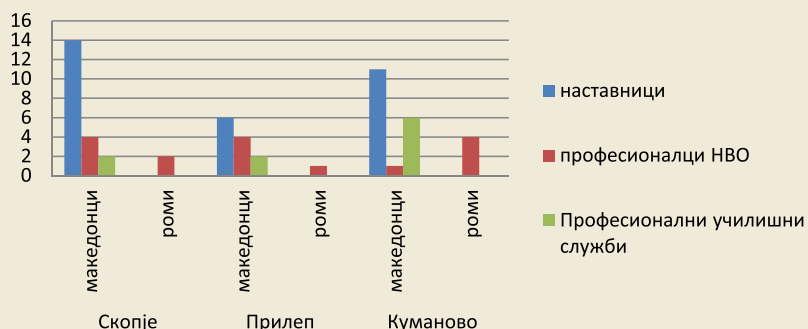
		Скопје			Прилеп			Куманово			Вкупно
		Наставници	Дневни центри	Професионални служби	Наставници	Дневни центри	Професионални служби	Наставници	Дневни центри	Професионални служби	
Пол	М	2	1	1	1	1	0	5	2	0	13
	Ж	12	5	1	5	4	2	6	3	6	44
Националност	М	14	4	2	6	4	2	11	1	6	50
	Р	0	2	0	0	1	0	0	4	0	7
Возраст	%	42,00	31,50	44,50	42,80	38,80	56,50	50,00	28,20	53,70	43,11%

Полуструктурираните интервјуа беа реализирани со вкупно 57 испитаници. Во сите општини доминираат испитаници од женски пол, македонска националност, освен кај испитаниците од ромските образовни центри каде што се јавуваат и испитаници со ромска национална припадност.

Македонци и Роми во табелата да одат со големи букви, а и наставници и професионалци исто така со големи букви

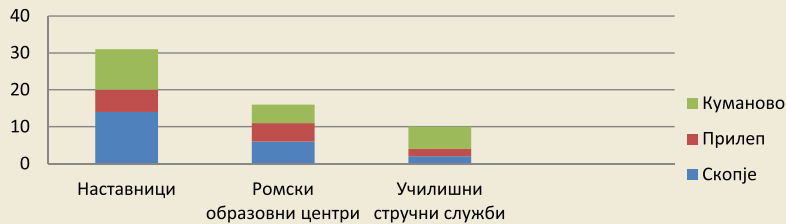
Најзастапен профил во примерокот се наставниците, а најмалку застапени професионалците од стручните служби од училиштата¹.

Графикон бр. 1
НАЦИОНАЛНА СТРУКТУРА НА ИСПИТАНИЦИТЕ ПО ГРАДОВИ

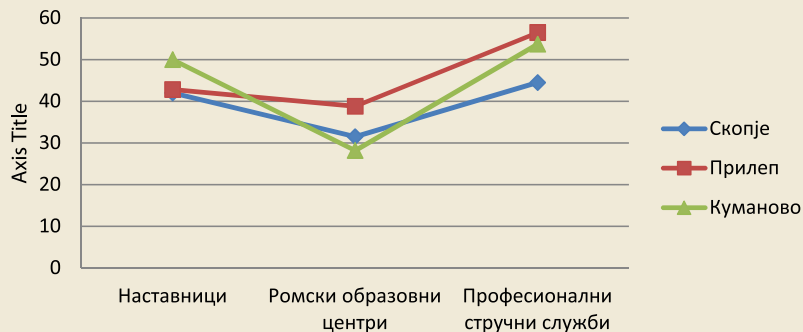
¹ Тоа се должи на структурата на вработени во училиштата (голем број наставници и мала стручна служба).

Графикон бр. 2
НАЦИОНАЛНА СТРУКТУРА НА ИСПИТАНИЦИТЕ
ПО ПРОФИЛИ И ГРАДОВИ

Просечната старосна возраст на испитаниците изнесува 43,11 години, при што како најмлади се јавуваат претставниците во ромските образовни центри со просечна старосна возраст од 32,8 години, а највозрасни се професионалците од стручните служби - 51,56 години. Анализирани по градови, највозрасна структура на испитаници се јавува во Прилеп.

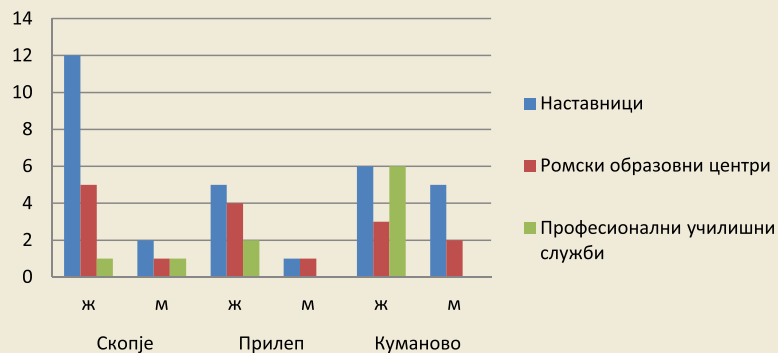
Графикон бр. 3
ВОЗРАСНА СТРУКТУРА НА ИСПИТАНИЦИ ПО ПРОФИЛИ И ГРАДОВИ

Структурата на испитаниците по градови е следнава:

- Во Скопје беа опфатени вкупно 22 испитаника од кои 14 наставници, 6 претставници од ромските образовни центри и две лица од стручните служби во училиштата. Испитаниците во Скопје се на просечна возраст од 39,3 години;
- Во Прилеп беа реализирани вкупно 13 интервјуа, и тоа: шест интервјуа спроведени со наставниците, пет со претставници од ромските образовни центри и две интервјуа со професионалци од стручните служби во училиштата. Просечната возраст на испитаниците во Прилеп изнесува 46,03 години;
- Во Куманово беа опфатени вкупно 22 испитаника од кои 11 наставници, пет претставници од ромските образовни центри и шест професионалци од стручните служби во училиштата. Испитаниците во Куманово се на просечна возраст од 43,96 години.

Графикон бр. 4
ПОЛОВА СТРУКТУРА ПО ГРАДОВИ

Графикон бр. 5
ИДЕНТИФИКУВАНИ ПОТРЕБИ СПЕЦИФИЧНИ НА ДЕЦАТА РОМИ

4.2.1. Анализа на податоците добиени од интервјуата со наставниците, стручните служби во училиштата и ромските образовни центри

Податоците кои се добиени со реализација на полуструктурирано интервју со наставниците, професионалците од стручните служби во училиштата и претставниците од ромските образовни центри ќе бидат презентирани збирно. На тој начин, ќе се овозможи најдобар увид во потребите на децата-Роми, проблемите поврзани со училиштето, како и главните причини за нивната појава.

■ Идентификувани потреби на децата-Роми

Во директната работа со родителите и децата професионалците идентификувале одредени потреби на децата. На прво место се истакнуваат егзистенцијалните потреби, потребата за помош и поддршка од семејството, подобри услови за домување и хигиенските потреби. Како посебно важни за успешно вклучување во образовниот процес се истакнуваат недоволното познавање на наставниот јазик и недостатокот на дидактички материјал. Поради големиот број малолетнички бракови, наставниците ја истакнуваат потребата од воведување сексуално образование. Значајно е да се забележи дека претставниците од ромските образовни центри посебно ја истакнуваат потребата од помош и поддршка од наставниците.

■ Здравствената состојба на децата-Роми

„... нередовно ги примаат вакцините, но имаат голем имунитет и главно се здрави.“

Професионалец од стручните училишни служби

„Особено младите родители многу внимаваат на хигиена-та на своите деца, како и на редовното вакцинирање.“

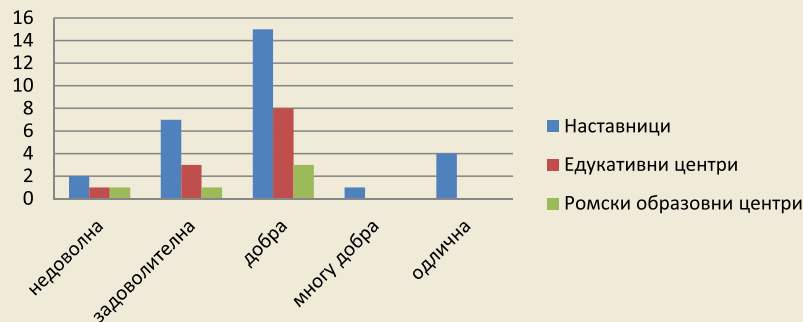
Едукатор, Прилеп, Македонка

Од анализата на изјавите за здравствената состојба на децата може да се увиди дека во 60% од дадените одговори таа е проценета како добра. Сепак, загрижува фактот дека дистрибуцијата на останатите одговори е концентрирана во пониските вредности, при што во 26% од изјавите таа е оценета како задоволителна, а во 9% како незадоволителна. Како најчести причини за вака оценетата здравствена состојба на децата-Роми се наведуваат: условите за живеење, лошата хигиена, нередовната вакцинација и негрижата од страна на родителите.

Како најчести заболувања се наведени: алергиите, кожните болести, хроничниот бронхит и стомачните вируси.

Графикон бр. 6
ПРОЦЕНКА НА ЗДРАВСТВЕНА СОСТОЈБА НА ДЕЦАТА

■ Социјална поддршка на децата-Роми

Невладините организации и училиштето се посочени од страна на сите профили на испитаници како најзначаен сегмент за поддршка на децата-Роми. Помало значење им е придадено на стручните служби, соседите, врсниците, општината и семејството.

Наведено е дека дружењето на децата-Роми со деца од други националности зависи од местото на живеење, успехот во образованието и возраста на која се децата. Притоа незначително е поголем бројот на изјави во кои се нагласува дека тие најчесто се дружат меѓу себе. Загрижува изјавата на наставничката од ОУ „Браќа Рамиз и Хамид“, која укажува на нетрпеливоста која постои меѓу учениците-Роми и учениците-Албанци од околните училишта.

■ Манифестации во однесувањето на децата-Роми

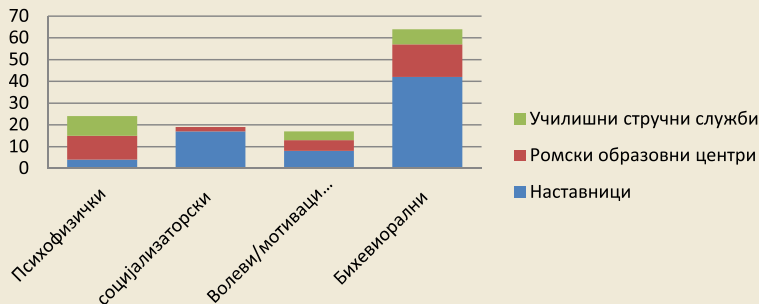
Одредени манифестации во однесувањето на децата укажуваат на постоење на психофизички, социјални, мотивационски и бихејвиорални проблеми. Испитаниците во работата со децата забележале однесувања поврзани со тешкото помнење, слабата концентрација, хиперактивност, пасивност, немотивираност, немање работни навики, проблеми во говор и глас, проблеми во емоционалната сфера, вулгарност и асоцијално поведение.

„Најчесто меѓу себе, но има и случај кога се воспоставуваат контакти со други деца во случај на посолидни Ромчиња.“

Наставник од ОУ „Страшо Пинџур“

Графикон бр. 7
МАНИФЕСТАЦИИ ВО ОДНЕСУВАЊЕТО НА ДЕЦАТА РОМИ

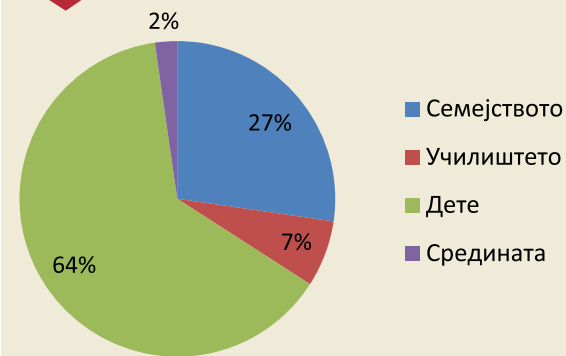

Најголем дел од наставниците ги посочуваат бихејвиоралните и социјализациските проблеми како доминантни проблеми. За разлика од нив, професионалците од стручните служби во училиштата сметаат дека најголемиот дел од децата манифестираат психофизички проблеми. Претставниците на ромските образовни центри како позначајни ги посочуваат психофизичките и бихејвиоралните проблеми.

Како генератори на манифестираното однесување се посочуваат неколку фактори. Во најголем дел од исказите на испитаниците (64%) причините за одредено однесување се лоцираат во самото дете. Во 27% од изјавите причините се бараат во семејството, додека во помал број случаи се смета дека срединските фактори од средината се клучни за појавата на одредени манифестации во однесувањето на децата. Сепак, мора да се напомене дека големиот процент искази коишто го посочуваат детето како генератор на проблемите индиректно укажуваат на

сите останати фактори бидејќи детето ги манифестира овие однесувања како резултат на надворешните влијанија врз него.

Графикон бр.8
МАНИФЕСТАЦИИ ВО ОДНЕСУВАЊЕТО НА ДЕЦАТА РОМИ

4.2.2. Причини за појава на образовните проблеми кај децата-Роми

Обидите да се утврдат причините за проблемите на децата-Роми во образовните процеси наметнаа потреба за идентификување на главните фактори кои влијаат врз правилен раст и развој и остварување на нивните потенцијали.

Професионалците кои работат директно со децата-Роми главните причини за појава на проблемите ги лоцираат во децата, семејството, училиштето, државата и системот. Најголем број испитаници сметаат дека семејството е главен генератор на проблемите поврзани со учи-

лиштето на децата-Роми. Исто така, тие укажуваат дека дел од причините произлегуваат од самите деца, а особено се нагласуваат: немотивираноста, отсуството на позитивни цели и негативните другарски врски. Училиштето како генератор на проблемите претставува исто така значаен фактор за појавата на осип на учениците. Проблемите поврзани со училиштето генерално се поврзуваат со политиката на Министерството за образование и наука, нефлексибилноста и несоодветноста на образовниот процес. Последната голема група одговори се однесува на недостатокот на системски мерки, финансиската неодржливост на програмите за поддршка на образованието на Ромите, како и недостатокот на позитивни примери за вработување на образованите Роми.

Графикон бр.9
ФАКТОРИ ЗА ПОЈАВА НА ПРОБЛЕМИТЕ

■ Причини поврзани со семејството

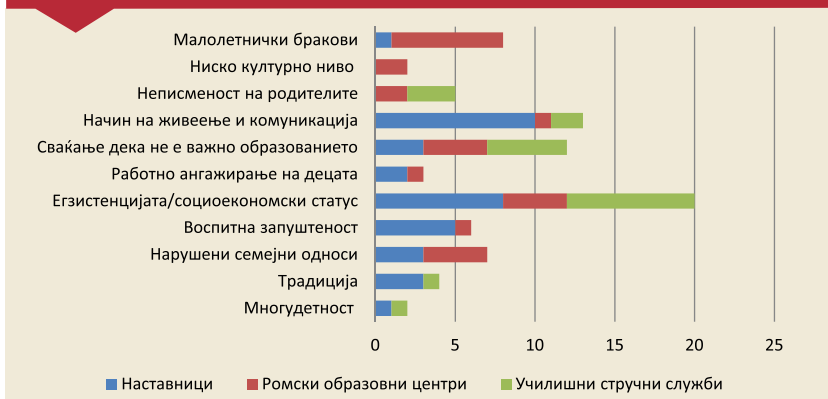
Испитаниците истакнуваат различни аспекти на живеењето на ромските семејства кои влијаат врз нивото на посетеноста и успехот на децата во училиштето. Како најзначајни причини кои ги ограничуваат децата за успешно вклучување во образовните процеси се истакнуваат: социоекономскиот статус на семејствата, традицијата, начинот на живеење и комуникација, како и несфаќањето на значењето на образованието во ромското семејство. Кога би се групирале некои од посочените причини, би се покажало дека во ромските семејства во голема мера постојат нарушени семејни односи и воспитна запуштеност на децата. Како причини кои во голема мера влијаат врз осипот и нередовното посетување на училиштето се издвојуваат малолетничките бракови и многудетноста на семејствата. Малолетничките бракови се посебно истакнати од страна на испитаниците од ромските образовни центри од Скопје и Прилеп.

Причините кои ги истакнуваат само професионалците од стручните служби и претставниците на ромските образовни центри се поврзани со необразованоста на родителите и ниското културно ниво. Посебно внимание заслужува податокот дека децата се вклучени во обезбедување егзистенција за семејствата преку вклучување во работни ангажмани.

■ Причини поврзани со училиштето

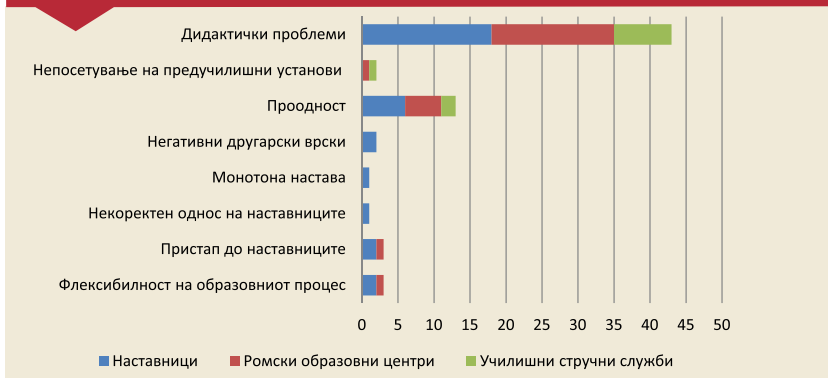
Дел од испитаниците причините за појава на образовните проблеми на децата-Роми ги лоцираат во училиштето. Испитаниците од сите профили сметаат дека децата се соочуваат со проблеми во училиштето како резултат на одредени дидактички причини, голема проодност на учениците, несоодветен и нефлексибилен образовен процес и непосетување на предучилишно образование.

Графикон бр. 10
ПРИЧИНИ ЗА ОБРАЗОВНИТЕ ПРОБЛЕМИ НА ДЕЦАТА ВО СЕМЕЈСТВОТО

Дидактичките проблеми се идентификувани како најзначајна причина за појава на образовните проблеми кај децата. Во исказите на најголем број од испитаниците од сите профили се истакнуваат проблемите кои се поврзани со обемот, тежината и содржината на наставниот материјал. Исто така, се наведува дека голем број од децата не го владеат македонскиот јазик како наставен јазик, поради што се јавуваат проблеми во следењето на наставата. Не станува збор за апсолутно непознавање на јазикот туку за ограничен фонд на зборови и неможности за разбирање и употреба на апстрактни и посложени јазични конструкции кои се иманентни за совладување на наставните содржини во повисоките одделенија. Дополнителен проблем претставува и недостигот на дидактички материјал.

Графикон бр. 11
ПРИЧИНИ ПОВРЗАНИ СО ОБРАЗОВНИТЕ ПРОЦЕСИ

Графикон бр. 12
ДИДАКТИЧКИ ПРОБЛЕМИ

Значајно е да се напомене проблемот поврзан со големата проодност на учениците во првите пет години од основното образование. Овој проблем е истакнат од страна на сите професионалци бидејќи ваквата практика овозможува децата кои не ги совладале елементарните знаења на читање и пишување, како и основните математички операции, да стигнат до повисоките одделенија. Токму поради тоа децата ги повторуваат повисоките одделенија по неколку пати и го губат интересот за понатамошно образование.

■ Организација на наставата

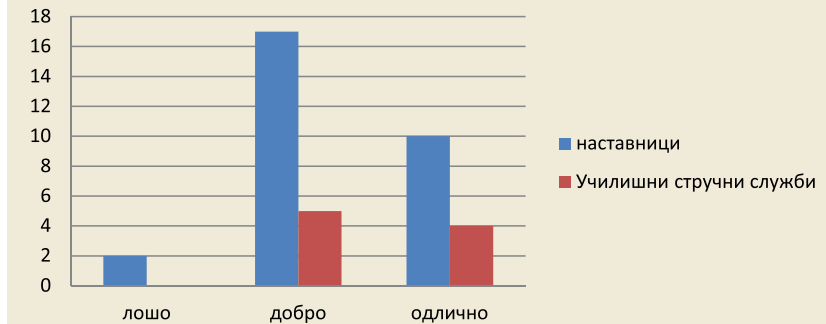
Наставата на децата-Роми најчесто е организирана во мешани паралелки од Роми и Македонци. Наставниците и професионалците од стручните служби генерално го оценуваат како добро функционирањето на мешаните паралелки. Дел од нив го оценуваат како одлично, а мал е бројот на искази од страна на наставниците со кои се оценува како лошо.

„Постои некој раздор меѓу децата кој потекнува од предрасуди кои им ги пренесуваат нивните родители (било да се работи за дете од ромска или македонска националност).“

Одделенски наставник од Прилеп, Македонка

Дел од испитаниците коишто оцениле дека мешаните паралелки лошо функционираат сметаат дека е потребен поголем ангажман на наставниците во подигнувањето на свеста на родителите и децата за еднаквоста на правата и надминување на предрасудите.

Графикон бр. 13
ФУНКЦИОНИРАЊЕ НА МЕШАНИТЕ ПАРАЛЕЛКИ

Од исказите на испитаниците може да се забележи дека не постојат некои правила во однос на организацијата на седење и концентрација на децата во училницата. Распоредот се прави врз основа на висината на децата, дисциплината, преференциите на децата, видот на наставата и субјективните согледувања на наставникот.

Во училиштето се применуваат стимулативни и казни мерки кон децата. Од стимулативните најчесто се применуваат: советувања, вклучување во воннаставни активности и ослободување од партиципација за учество во екскурзии. Казнените мерки се применуваат во согласност со законот, а предност им се дава на укорот и опомената.

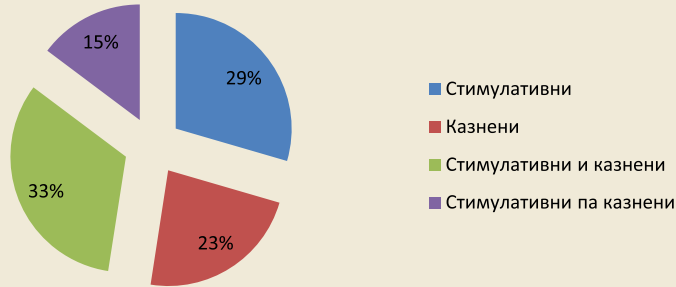
„Сакаат да седат заедно за да зборуваат ромски, но не се бунат кога ќе ги преме-стат.“

Наставник Ѓорче Петров, Македонка

„Во зима не до парно, за тоа одлучува наставникот, инаку каде што сакаат.“

Наставник, Прилеп, Македонка

Графикон бр. 14
ВИДОВИ НА МЕРКИ

Испитаниците наведуваат дека децата генерално се вклучени во воншколски активности. Претставниците на ромските образовни центри сметаат дека децата организирано го поминуваат слободното време. И покрај вклученоста во училишни секции, приредби и смотри, тие се вклучени во работилници, дневни центри на НВО, а поминуваат време и во интернет-кафеа. За разлика од нив, наставниците сметаат дека дел од децата неорганизирано го поминуваат времето и само мал број деца се вклучени во активности кои не се организирани од страна на училиштето. Значајно е да се напомене дека одреден број деца, според исказите на испитаниците од ромските образовни центри и стручните служби во училиштата, во слободното време се работно ангажирани: собирање старо железо, пластични шишиња, сечење дрва и сл.

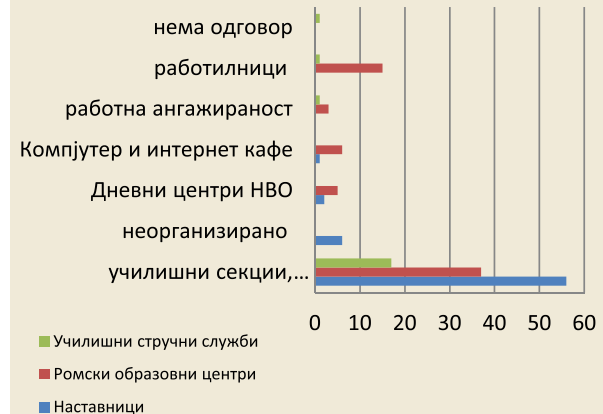
„Флексибилност во однос на отсуство поврзано со сезонска работа 15 дена на почетокот од школската година.“

Педагог, Куманово, Македонка

Сепак, генерален заклучок е дека децата во значајна мера се исклучени од учество во воншколски активности поради недостигот на материјални средства. Имено, учеството во многу од тие активности претпоставува плаќање партиципација, за која нивните родители немаат доволно финансиски средства.

Графикон бр. 15
ВОНШКОЛСКИ АКТИВНОСТИ НА ДЕЦАТА

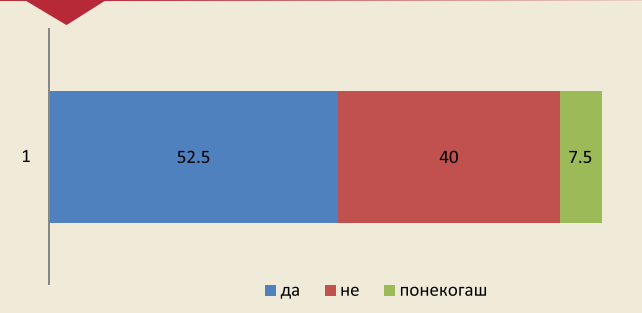
■ Односот на наставниците кон децата

Кај наставниците постојат поделени мислења во однос на оптовареноста во работата со децата-Роми. Најголем дел од нив сметаат дека е потребно да се вложат дополнителни напори за едукација, мотивација и анимација. Некои од нив нагласуваат дека е потребно повторување на наставниот материјал повеќе пати, како и поголемо ангажирање поради слабата дисциплина, слабата писменост и немањето повратна реакција.

„ Не, дури ми е и забавно.“

Наставник, Куманово, Македонка

Графикон бр. 16
ОПТЕРЕНОСТ НА НАСТАВНИЦИТЕ ВО
РАБОТАТА СО ДЕЦАТА РОМИ

Најголем дел од наставниците сметаат дека децата-Роми можат да постигнат исти резултати како и другите деца, меѓутоа најголемиот дел од нив (52%) истакнуваат дека успехот во училиштето е кондиционален и пред сè зависи од подобрување на условите за живот, поддршката од семејството и промената на стереотипните сфаќања за образованието. Мал број наставници (2%) сметаат дека децата-Роми не можат да постигнат еднакви резултати како другите деца.

„Доволно е да се опишменат.“

Наставник, Ѓорче Петров, Македонка

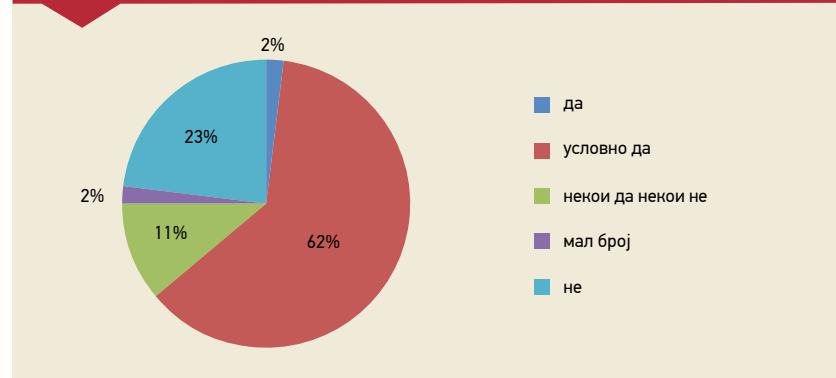

„Не, бидејќи имаат ниско ниво на социјална интелигенција и предзнаење.“

Наставник, Куманово, Македонка

Графикон бр. 17
ПОТЕНЦИЈАЛИ ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА
РЕЗУЛТАТИ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Ромски образовни центри

Основна активност на ромските образовни центри е давање помош и поддршка во совладување на наставниот материјал и пишување на домашните задачи. Покрај тоа, вложуваат напор за развој на капацитетите на децата и нивните социјални вештини. Во работата со децата применуваат индивидуален и групен пристап, при што најчесто ги применуваат следниве техники: арт-техники, интерактивни техники, активно слушање, комуникациски техники, техники за развој на писмено изразување и различни видови плеј-игровни техники.

Претставниците на ромските образовни центри се среќаваат со одредени проблеми во секојдневната работа. Најголем идентификуван проблем претставува осипот на деца. Интересно е да се напомене дека голем број од испитаниците како проблем го истакнуваат и непостоењето на интерес кај децата за работа во ромските образовни центри. Исто така, тешкотии во работењето создаваат го-

лемината и составот на групите поради недостатокот на просторни и материјални услови. Голем број испитаници истакнале дека не постојат проблеми во функционирањето на ромските образовни центри.

Графикон бр. 18
ПРОБЛЕМИ ВО РАБОТАТА НА РОМСКИТЕ ОБРАЗОВНИ ЦЕНТРИ

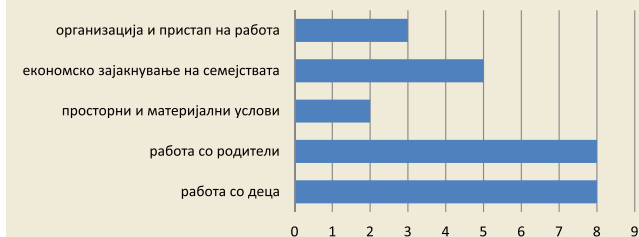
„Вклучување на децата во изучување на радикален ислам (обреди, ритуали со денови во приватни куќи).“

Асистент, Скопје, Македонец

Дистрибуцијата на искази на испитаниците по градови покажува различна концентрација на проблеми во ромските образовни центри. Во Куманово, најголем проблем претставуваат неконтинуираната посета и големиот осип на деца поради сезонска работа, како и потешкотиите во обезбедување превоз во зимскиот период. Во Прилеп најевидентен проблем претставува недостатокот на простор и материјални услови за работа. Во Скопје покрај осипот и неконтинуираната посета на децата, главните проблеми ги лоцираат во бихејвиоралните и волевите компоненти на децата: недисциплинираноста, незаинтересираноста и немотивираноста на децата.

Надминувањето на идентификуваните проблеми според исказите на испитаниците може да се постигне преку работа со децата за зголемување на нивната мотивираност за учење, работа со родителите и нивно економско јакнење, промена на пристапите и организацијата во работата, како и подобрување на просторните и работните услови за работа.

Графикон бр. 19
ПОЛЕ НА ИНТЕРВЕНЦИЈА ЗА НАДМИНУВАЊЕ НА ИДЕНТИФИКУВАНИТЕ ПРОБЛЕМИ

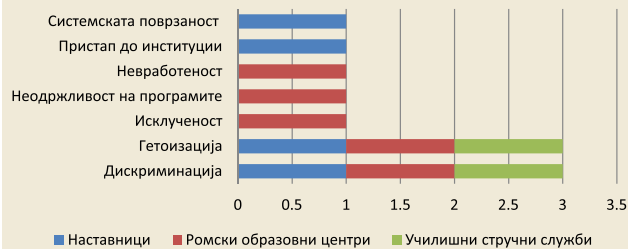

■ Причини кои произлегуваат од системот

Мал дел од испитаниците сметаат дека причините за осип и нередовност на децата во училиште се системски генерирани. Како најзначајни поединечни пречки за успешно вклучување во образовните процеси од страна на сите профили се истакнуваат дискриминацијата и гетоизацијата на ромската популација. Претставниците од ромските образовни центри како причини ги истакнуваат и: исклученоста, неодржливоста на програмите, како и недостатокот на позитивни примери за вработување на образовани Роми. Наставниците ги потенцираат причините лоцирани во државата и системот, наведувајќи ги

пристапот до институциите и системската неповрзаност како значајни бариери за образование на Ромите.

Графикон бр. 20
ПРИЧИНИ ГЕНЕРИРАНИ ОД СИСТЕМОТ

■ Институционална соработка

Анализата на исказите на испитаниците од сите профили покажува дека нивото на соработка на родителите со училиштето е оценето како релативно ниско. Во 43% од исказите се оценува дека воопшто нема соработка, во 44% таа се оценува како слаба, а само во 13% се проценува дека родителите соработуваат со училиштето.

Графикон бр. 21
НИВО НА СОРАБОТКА НА РОДИТЕЛИТЕ
СО УЧИЛИШТЕТО

Најчесто се проценува дека мал број родители имаат соработка со наставниците, обично родителите на децата со посолиден успех, а останатите доаѓаат само тогаш кога има проблем во кој се вклучени нивните деца. Во основа се проценува дека родителите не се заинтересирани за успехот на своите деца, што во одредени случаи е резултат на нивната презафатеност во обезбедување егзистенција. Еден дел од испитаниците посочиле дека нискиот степен на соработка со родителите се должи на нивната исклученост и непознавање на македонскиот јазик.

За разлика од соработката помеѓу родителите и училиштето која генерално се оценува како слаба, соработката помеѓу родителите и ромските образовни центри се оценува како генерално добра. Имено, во 75% од исказите испитаниците сметаат дека постои добра соработка, во 15% се оценува како задоволителна, а само во 10% од исказите таа се оценува како лоша. Општа забелешка е дека родителите ги праќаат своите деца во ромските образовни центри, меѓутоа самите ретко се вклучуваат во нивните активности.

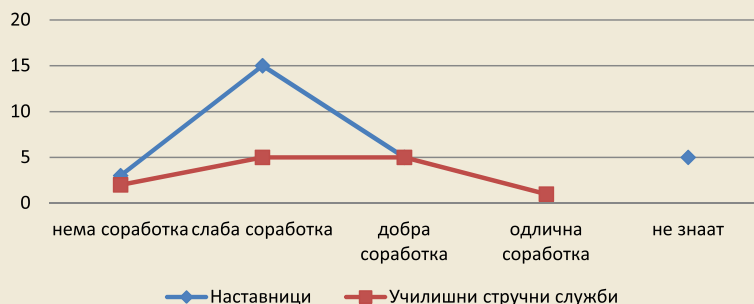
Графикон бр. 22
НИВО НА СОРАБОТКА ПОМЕЃУ РОМСКИТЕ
ОБРАЗОВНИ ЦЕНТРИ И РОДИТЕЛИТЕ

„Не доаѓаат на родителски средби затоа што се срамат и се чувствуваат помалку вредни од Македонците.“

Наставник, Ѓорче Петров, Македонка

Графикон бр. 23
НИВО НА СОРАБОТКА ПОМЕЃУ УЧИЛИШТЕТО И ЦСР

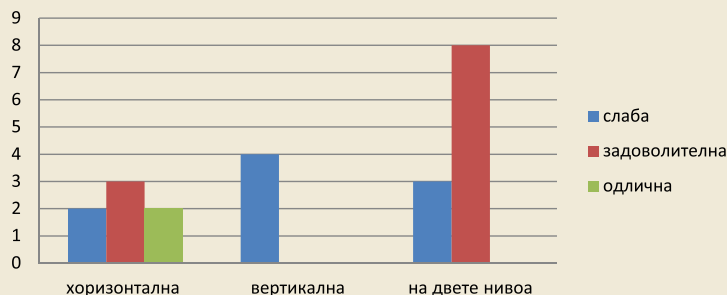

Наставниците и професионалците од стручните служби од училиштата не се согласуваат во оцената на соработката помеѓу училиштето и центрите за социјална работа. Наставниците во најголем број на исказите (53%) соработката ја оценуваат како слаба, во помал број на исказите (11%) сметаат дека нема соработка или пак не знаат каква е соработката (18%). Мал број од наставниците (18%) сметаат дека има добра соработка, а ниту еден наставник соработката не ја оценил како одлична.

За разлика од наставниците, професионалците од училишните служби во поголем број од исказите (38%) ја оценуваат како добра, а во 8% од исказите како одлична. Сепак, и во рамките на професионалните служби се согледуваат слабостите во соработката со ЦСР поради што во 39% од исказите се оценува како слаба, а во 15% е оценето дека нема соработка.

Имајќи ја предвид важноста на соработката помеѓу училиштето и центрите за социјална работа, треба да се напомене дека дел од испитаниците изјавиле дека таа е формална, инцидентна и се одвива преку телефон.

Графикон бр. 24
ОЦЕНКА НА ХОРИЗОНТАЛНА И ВЕРТИКАЛНА СОРАБОТКА

Големиот вариетет на искази за нивото на соработка меѓу институциите на хоризонтално и вертикално ниво ја отежнува анализата и не дава можност за нивно воопштување. Тоа е разбирливо со оглед на големиот број релевантни актери вклучени во оваа соработка. Сепак, од исказите на претставниците од ромските образовни центри може да се заклучи дека постои поголем степен на задоволство од соработката на хоризонтално отколку на вертикално. Во исказите на испитаниците од Скопје и Куманово како незадоволителна е оценета соработката на вертикално ниво, додека во Прилеп се среќава исказ во кој како лоша се оценува соработката меѓу локалните НВО-а.

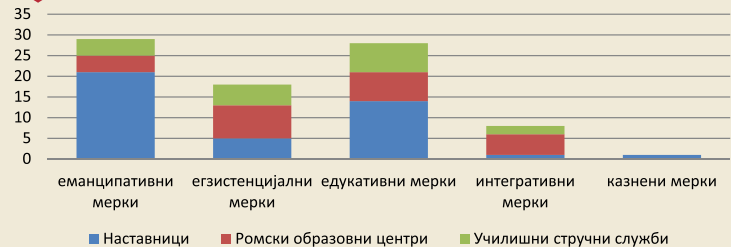
■ Мерки

Испитаниците од сите профили посочуваат дека подобрувањето на образовната вклученост на децата-Роми претпоставува преземање низа мерки. Имајќи предвид дека поголемиот дел од испитаниците проблемот го лоцираат во семејството, како најзначајни мерки кои се предлагат од нивна страна се еманципативните и едукативните мерки. Во таа насока е и третата група егзистенцијални мерки, бидејќи социокономската положба на семејството во голема мера го условува успешното вклучување во образовните процеси. Дел од испитаниците сметаат дека најсоодветни за решавање на оваа проблематика се интегративните мерки.

Дистрибуцијата на одговорите по профили укажува дека се застапени различни мислења во однос на примената на сите мерки. Сепак може да се забележи дека наставниците и професионалните служби ги нагласуваат еманципативните и едукативните мерки, додека испитаниците од ромските образовни центри ги потенцираат егзистенцијалните и интегративните мерки.

Испитаниците во најголема мера сметаат дека мерките кои ќе ја подобрат вклученоста треба да бидат системски. Исто така, голем дел од нив сметаат дека е потребно поголемо ангажирање од државата, образовните институции и стручните служби. Се истакнува потребата за *„едукација на просветните работници за запознавање на ромската националност и нивниот менталитет, култура и традиција, за елиминација на предрасуди кон Ромите“*. Дел од нив ја нагласуваат важноста на невладиниот сектор, меѓутоа за забележување е тоа што само многу мал незначителен дел на испитаници ја посочуваат општината како релевантен актер.

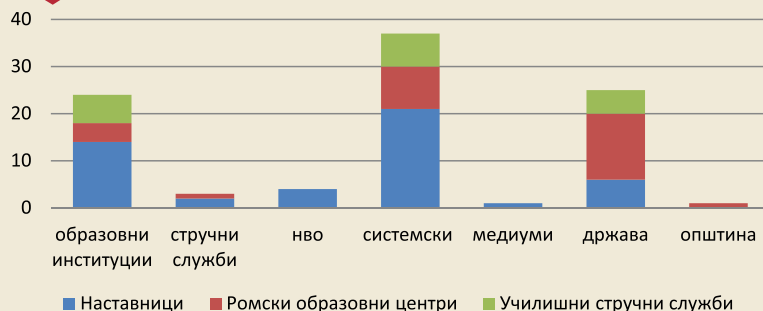
Графикон бр. 25
МЕРКИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА ВКЛУЧЕНОСТА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Графикон бр. 26
ПОЕДИНЕЧНИ МЕРКИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА ВКЛУЧЕНОСТА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

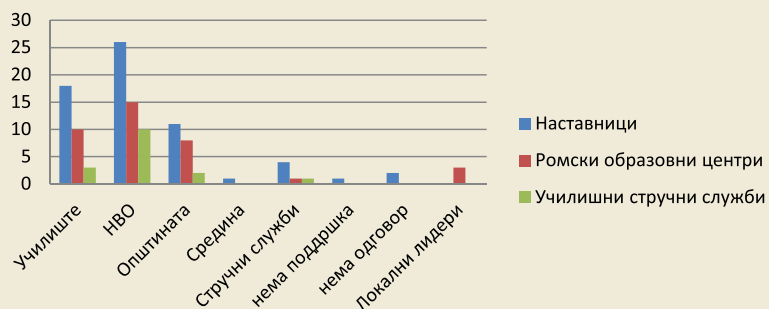

Графикон бр. 27
НИВО НА СОРАБОТКА ПОМЕГУ УЧИЛИШТЕТО И ЦСР

Во идентификација на главните актери за поддршка на децата во локалната заедница, испитаниците најголема доверба им даваат на невладините организации. Значаен дел од нив сметаат дека училиштето е клучен фактор за поддршка на децата. Во таа насока, 70% од испитаниците сметаат дека е потребно доекипирање на стручните служби во училиштата, при што сите кои позитивно одговорице сметаат дека е неопходно во стручниот тим да се вклучи социјален работник, а 86% исто така ја посочуваат и потребата за вклучување на дефектолог. Во помал но значителен степен, се истакнува и улогата на општинската администрација како релевантен актер за подобрување на образованието на децата-Роми.

Графикон бр. 28
ГЛАВНИ АКТЕРИ ЗА ПОДДРШКА НА ДЕЦАТА

Заклучоци

1. Најзначајни идентификувани потреби на децата се: егзистенцијалните потреби, помошта и поддршката од семејството и наставниците, подобри услови за домување и хигиена и воведување сексуално образование.
2. Здравствената состојба на децата-Роми се движи од незадоволителна кон добра како резултат на условите за живеење, лошата хигиена, нередовната вакцинација и негрижата од страна на родителите.
3. Дружењето на децата-Роми со деца од други националности зависи од местото на живеење, успехот во образованието и возраста на која се децата.
4. Општ впечаток е дека мешаните паралелки функционираат добро.
5. Децата-Роми манифестираат одредени однесувања кои укажуваат на постоење на бихејвиорални, психософизички, социјализаторски и волеви/мотивациски проблеми.
6. Причините за појава на одредени манифестации во однесувањето на децата се лоцираат во самото дете (како резултат на влијанието на надворешните фактори врз него), семејството, средината и училиштето.
7. Најзначаен генератор на проблемите на децата поврзани со образованието е семејството.
8. Како најзначајни причини кои ги ограничуваат децата во успешно вклучување во образовните процеси, а се поврзани со семејството се: социоекономскиот статус на семејствата, традицијата, начинот на живеење и комуникација, несфаќањето на значењето на образованието во ромското семејство, малолетничките бракови, многудетноста на семејството, нарушените семејни односи, воспитната запуштеност на децата, необразованоста на родителите и ниското културно ниво.
9. Причините за појава на образовни проблеми поврзани со училиштето се резултат на несоодветен и нефлексибилен образовен процес, непосетување на образование, голема проодност на учениците, како и одредени дидактички причини.
10. Најзначајни дидактички проблеми на децата се поврзани со обемот, тежината и содржината на наставниот материјал, недоволното владеење на македонскиот јазик, како и недостигот на дидактички материјал.
11. Децата-Роми во голем дел се исклучени од учество во воншколски активности поради недостиг на материјални средства.
12. Успехот во училиштето е кондиционален и пред сè зависи од подобрување на условите за живот, поддршката од семејството и промена на стереотипните сфаќања за образованието.
13. Загрижува фактот дека одреден мал дел наставници сметаат дека децата-Роми не можат да постигнат еднакви резултати како другите деца.
14. Најзначајни идентификувани проблеми во работата на ромските образовни центри се: осип на децата, незаинтересираноста за учење, како и недостатокот на просторни и материјални услови за работа.
15. Системски причини коишто го отежнуваат процесот на образование на децата-Роми се: дискриминација,

гетоизација, исклученост. Во оваа група причини се истакнуваат факторите лоцирани во државата: пристап до институции, системска неповрзаност, неодржливост на програмите, како и недостаток на позитивни примери за вработување на образовани Роми.

16. Постои ниско ниво на соработка помеѓу родителите и училиштето, како резултат на незаинтересираноста на родителите за успехот на децата, презафатеност со обезбедување егзистенција, социјалната исклученост и непознавање на македонскиот јазик.
17. Соработката помеѓу родителите и ромските образовни центри се оценува како генерално добра. Општа забелешка е дека родителите ги праќаат своите деца во ромските образовни центри, меѓутоа самите ретко се вклучуваат во нивните активности.
18. Соработката помеѓу училиштето и центрите за социјална работа се оценува генерално како слаба, формална, инцидентна и во одделни случаи се одвива преку телефон.
19. Постои поголем степен на задоволство од соработката меѓу институциите на хоризонтално отколку на вертикално ниво.
20. За решавање на прашањето поврзано со образовните проблеми на децата-Роми, потребно е преземање едукативни, еманципативни, егзистенцијални, интегративни и казнени мерки.
21. Подобрувањето на образовната инклузија на децата-Роми може да се постигне единствено преку ангажирање на сите релевантни актери во системот. Загрижува фактот што во рамките на институциите кои треба системски да дејствуваат мало незначително значење е дадено на општината.

22. Како главни актери за поддршка на децата во локалната заедница се посочуваат невладините организации, училиштата, општината и стручните служби.

4.3 проблемот за осип на учениците-Роми во редовните образовни процеси врз основа на анализа на исказите од фокус-групи на возрастни и деца

■ Анализа на фокус-групите

Во рамките на истражувањето за утврдување на причините за нередовно посетување на основното образование кај децата-Роми, покрај експертското и полуструктурирано интервју беа спроведени и фокус-групи. Согласно со методологијата која вообичаено се користи за овој тип истражувања, беше применета постапка на дискусија во фокус-групите. Оваа техника имаше за цел да постигне продлабочување и надополнување на претходното (квалитативно и квантитативно) ниво на анализа, пред сè, поради можноста учесниците во фокус-групите да дадат поопширни одговори на поставените прашања во облик на теми за дискусија.

Испитаниците беа опфатени во два вида фокус-групи, фокус-група со ученици и фокус-група со родители и истакнати претставници од ромската заедница. Беа реализирани вкупно 21 фокус-група, од кои 16 со ученици и тоа по три во Прилеп, шест во Куманово и седум во Скопје (пет во Горче Петров и две во Шуто Оризари), а пет со родители и истакнати претставници од ромската заедница, од кои по две во Скопје и Куманово и една во Прилеп.

Во дел од фокус-групите со родители и истакнати прет-

ставници од ромската заедница беше евидентирано и присуство на баба или дедо, а во еден случај беше присутна и постара сестра. Според половата структура, фокус-групата во Прилеп ја сочинуваа осум испитаници од кои две жени и шест мажи, од кои и еден локален лидер. Во фокус-групата од Горче Петров имаше шест испитаници од женски пол, а во Шуто Оризари четворица испитаници од кои три жени и еден маж. Во Куманово, на двете фокус-групи на родители и истакнати претставници од ромската заедница во локалната заедница, присуствуваа вкупно 12 учесници. Во Шуто Оризари и Куманово е забележан слаб одзив за учество во фокус-групите. Во Куманово тоа се должи на заминувањето на Ромите на сезонска работа.

Врз основа на спроведените фокус-групи на родители и лидери од ромската заедница, се забележува дека се работи за лица чиишто семејства не се вклопуваат во категоријата многудетни семејства. Најголемиот број од родителите посочија дека имаат две до три деца.

Во истражувањето беа вклучени вкупно 134 ученици од ромска етничка припадност од четврто до осмо одделение, поделени во три категории. Во првата категорија беа вклучени ученици кои редовно ја посетуваат наставата и покажуваат задоволителни резултати, во втората категорија учествуваа ученици кои се редовни во наставата и постигнуваат просечни или потпросечни резултати и третата категорија испитаници беа учениците кои не се редовни во наставата и покажуваат слаби резултати, поради што кај нив постои ризик од напуштање на образованието. Евидентирана е репрезентативност на примерокот во однос на возраста и половата структура на децата вклучени во фокус-групите.

4.3.1 Фокус-група на родителите

Испитаниците посочуваат дека нивните деца кои се на школска возраст редовно посетуваат настава. Сепак, дел од испитаниците од Куманово посочуваат дека во зимски услови нивните деца не го посетуваат училиштето редовно, затоа што не се во можност да им обезбедат соодветна зимска облека и обувки, но и затоа што лошата инфраструктура им го оневозможува пристапот до училиштето.

Кога станува збор за запишување на децата во училиште, испитаниците од сите фокус-групи нагласуваат дека најголемиот број од ромските семејства не прават големи разлики помеѓу машките и женските деца. Но, сметаат дека овој вид полово дискриминација е позабележлива во шесто и седмо одделение, кога децата влегуваат во пубертет. Имено, испитаниците од Прилеп нагласија дека тоа е дел од ромскиот менталитет, и како резултат на тоа, по иницијатива на родителите или на децата, доаѓа до склучување малолетнички бракови. Се нагласува дека проблемот на малолетнички бракови е поприсутен помеѓу девојчињата. Но, исто така, испитаниците од Скопје и Прилеп нагласуваат дека во последните години се забележува намалување на оваа појава.

Сите испитаници од фокус-групите на родители сметаат дека основна причина за осип на децата-Роми од образовните процеси е лошата социокономска положба.

Испитаниците од Скопје и Прилеп сметаат дека Ромите денес го сфаќаат значењето на образованието, но високата стапка на невработеност, како најзначаен повеќедимензионален социјален проблем, влијае врз исклученоста на децата од образованието. Испитаниците од сите градови истакнуваат дека високата стапка на невработеност помеѓу ромската популација, особено невработе-

„...чекаат сега, прво школото, па после се мажат...“

Родител, Горче Петров

Со приватизацијата се зголеми дискриминацијата, поголем број од нашите родители беа вработени, најчесто како општи работници, но сепак вработени. Гледавме дека се мачат, сакавме да учиме повеќе, но сега се променети условите, децата го губат интересот за школување.

Родител, Прилеп

носта на Ромите со оформено средно и високо образование, делува дестимулативно и за родителите и за децата-Роми. Испитаниците посочуваат дека невработеноста е поврзана и со работната дискриминација на Ромите. Во процесите на приватизација, Ромите потешко доаѓаат до работни места, но дури и кога се вработени не се почитувани. Излез од кризата се бара во склучување бракови со Роми кои живеат во странство, а не во школување на децата.

Во обид да обезбедат „гола“ егзистенција, родителите се принудени работно да ги ангажираат децата. Исто така, поради презафатеност на родителите со нископлатени активности како што се: собирање старо железо, пластични шишиња или сезонска работа, децата се ангажираат во извршување обврски во домот како што е грижа за нивните помали братчиња и/или сестричиња.

За разлика од испитаниците од Скопје и Прилеп, неформалните лидери, испитаници од Куманово, нагласуваат дека значајни пречки за образовна вклученост на децата-Роми, покрај егзистенцијалните проблеми, претставуваат негативната традиција и отсуството на позитивен став кон образованието.

Родителите, учесници во фокус-групите од Куманово, изјавија дека никој од нив, ниту од нивната околина, не бил повикан на одговорност поради тоа што не го праќа своето дете на училиште. Тие нагласуваат дека претставниците од училиштето знаат во каква материјална ситуација се наоѓаат нивните семејства и затоа не им изречуваат казни. За разлика од нив, испитаниците од Ѓорче Петров имаат сознанија за родители кои биле повикани на одговорност затоа што не ги испраќаат своите деца на училиште.

„За што попрво да се одделат средства? За еден ден се троши социјалната помош.“

Родител, Прилеп

Испитаниците од сите градови нагласуваат дека помошта на децата во исполнување на училишните обврски зависи од степенот на писменост на родителите. Посочено е дека постои висока стапка на неписменост на родителите, особено од постарата генерација, што ги оневозможува да даваат соодветна поддршка на децата - „*ако рогитшелош е писмен ќе му покаже*“. Исто така, родителите изразуваат загриженост и за обемот на наставниот материјал. Родителите, особено во зимскиот период од учебната година, го посочуваат и проблемот на недоволни просторни услови во домовите.

Родителите и локалните лидери во заедницата укажуваат и на одреден број проблеми кои произлегуваат од поставеноста на образовниот систем. Имено, испитаниците од Прилеп го нагласуваат проблемот на голема проодност во првите пет години од основното образование.

„Сега образованието ми е малку чудно, во смисла на тоа што порано, ако детето е послабо, со три или четири послаби го повторува одделението, а сега со новиот закон, знае, не знае, до осмо се турка. Според мене, многу деца остануваат неписмени... имам видено повеќе деца, шесто или седмо одделение, не знаат таблица на множење...“

Локален лидер, Прилеп

Испитаниците од Прилеп сметаат дека е потребно да се променат критериумите на Министерството за образование и наука, во однос на задолжителното основно и средно образование, а со цел децата навремено да се стекнат со елементарни знаења кои ќе им овозможат соопетвен напредок.

Родителите од Скопје и Прилеп сметаат дека е подобро на комуникацијата со училиштето, родителите се повикувани на разговор, но нагласуваат дека се потребни почести средби на родителите и наставниците. Притоа, во Прилеп се нагласува дека на тие средби родителите не треба да се информираат само за редовноста на нивните деца, туку и за севкупниот напредок на децата. Членовите на училишниот одбор се вклучени во разговорите со родителите чии деца пројавиле некакви бихејвиорални проблеми. Во исказите се истакнува значењето на самото училиште во образованието, потребата наставниците да обрнат поголемо внимание на децата и на нивните проблеми.

Испитаниците од Куманово сметаат дека **стигматизацијата и предрасудите** се многу важни фактори кои значајно влијаат врз редовноста, успехот и мотивираноста на децата за училиште. Според нивни искази, стигматизацијата и предрасудите се присутни кај речиси сите просветни работници, особено наставниците. Родителите на учениците истакнуваат дека неколкупати нивните деца се имаат пожалено на навреди од страна на наставниците, но и од страна на другите соученици, по што тие интервенирале во училиштето, но без некој значителен успех, бидејќи *„сѝѝе во сѝѝемотѝ се шѝѝѝѝѝѝ меѓу себе“*.

За разлика од нив, испитаниците од Прилеп не посочуваат некои посериозни проблеми на релација наставник-дете, иако посочуваат дека наспроти вложениот труд некогаш е тешко за децата да ги достигнат стандардите поставени од наставниците.

Во Куманово се истакнува ниската вклученост на децата во воншколски активности, се изразува загриженост бидејќи наставниците не им посветуваат доволно внимание

и погрешно ги оценуваат. Во Прилеп испитаниците го истакнуваат задоволството од партиципацијата на децата во училишни приредби, секции и спортски активности. Во Скопје постои поделеност на родителите по ова прашање, но повеќето од родителите сметаат дека децата се недоволно вклучени во училишните активности, односно дека во училишните приредби предност им се дава на децата-Македонци. Испитаниците од Ѓорче Петров нагласија дека нивните деца биле исклучени од можноста да партиципираат во општинскиот избор за најдобра маска на маскенбалот одржан по повод Први април, така што тие едноставно биле вратени дома.

Од страна на родителите беше нагласен проблемот на исклученост на децата од учество во спортски и играорни клубови поради неможноста на ромските семејства да плаќаат партиципација секој месец.

Родителите посочуваат дека во мал дел од ромските семејства има персонални компјутери и дека ромските деца најчесто ги користат компјутерите од ромските образовни центри или од интернет-кафеата. Испитаниците од Куманово го нагласуваат проблемот на доволно познавање на македонскиот јазик. Имено, многу деца слабо го владеат македонскиот јазик и имаат потешкотии да учат и да се изразуваат на македонски. Овој проблем е помалку застапен во Скопје каде што се нагласува дека е мал бројот на деца кои недоволно го владеат македонскиот јазик, но има и такви случаи кога децата-Роми недоволно го владеат ромскиот јазик. Во Прилеп владеењето на македонскиот јазик не претставува проблем, туку проблем е тоа што децата не го владеат мајчиниот ромски јазик. Испитаниците од сите градови ја истакнуваат потребата од изучување на ромскиот јазик и култура како посебен наставен предмет.

„Во минатото наставниците беа построги и позаштитени, а сега децата се позаштитени од наставниците. Децата го знаат тоа, и некогаш тоа го злоупотребуваат, а понекогаш доаѓа и до судир меѓу децата и наставниците. Порано децата се плашеа од наставниците и тоа ги мотивираше децата да учат.“

Родител, Прилеп

„До 31 јануари, 2010 бев ангажирана за одржување на хигиената на општината, земав 6.100 денари, доволно да се платат некои сметки, за живот... а сега Ромите не ги ангажираат, ангажираат пензионери.“

Родител, Ѓорче Петров

„Сметаме дека и кај нас има деца кои имаат капацитет да се образуваат.“

Родители од Прилеп

Учесниците од сите фокус-групи се задоволни од улогата на ромските НВО-а во однос на образованието, снабдување со училиштен материјал, нудење помош при учењето и изготвувањето на домашните задачи. Во исказите се нагласува големиот ефект од посетата на децата во ромските образовни центри и се истакнува дека децата кои редовно ги посетуваат центрите завршуваат основно и средно образование. Значајно е да се забележи дека родителите ја истакнуваат потребата од формирање поголем број ромски образовни центри или од проширување на капацитетите на постојните.

Заеднички став на сите е дека локалната заедница не ги стимулира доволно Ромите во однос на запишувањето и редовноста на децата-Роми во училиште. Испитаниците истакнуваат дека нивниот животен стандард ќе се подобри во значителна мера доколку се вработи барем еден член од семејството во централните или локалните структури на власта. Во Прилеп и Куманово беше потенцирано дека постои подобрување на локално ниво во однос на застапеноста на Ромите во локалната власт. Па така, еден советник во Советот на општината е Ром, како и во училиштата каде што има Роми-претставници во советот на родители, но не и на останатите пониски позиции во локалната власт или, пак, во добивањето приоритет при вработување. Во Куманово ниту еден Ром не е вработен во локалната самоуправа. Во Ѓорче Петров беше нагласено ниското ниво на задоволство од соработката со општинските власти во однос на комуналните прашања и во однос на работното ангажирање на Ромите.

Во Прилеп учинокот на локалната самоуправа во поддршка на Ромите не се оценува на високо ниво, но се истакнува дека општината има свој претставник во бордот на Ромскиот образовен центар.

Родителите се загрижени за промените во имплементирање на мерките од „Декадата на Ромите“. Тие негативно ги оценуваат промените во однос на доделувањето стипендии за средношколците, сметаат дека тие треба да им се доделуваат на сите редовни ученици-Роми, а не само на одличните и многудобрите средношколци.

Во одговорите на испитаниците се забележува песимизам во однос на перспективите за надминување на неповолната општествена положба на Ромите. Овој песимизам се поврзува со одредени системски проблеми (непоседување соодветна документација) присутни кај дел од ромската популација.

■ Мерки

За надминување на горепосочените проблеми, во одговорите на родителите и истакнатите претставници од заедниците од Скопје, Прилеп и Куманово, се предлагаат низа мерки.

Во Куманово беше истакната потребата од формирање посилна и помоќна лоби-група на претставниците на ромската заедница и нивни поддржувачи, кои поинтензивно би се бореле за унапредување на положбата на Ромите во општеството, остварување на нивните права и решавање на проблемите со кои се соочуваат.

Излезот од неповолната социјална положба испитаниците од Прилеп и Куманово го гледаат во вработување на барем едно лице од семејството. Испитаниците очекуваат вработувањето да го зголеми степенот на социјална сигурност на ромските семејства. Вработувањето се смета за еден од начините за надминување на проблемот на вклучување на ромските деца во образованието.

За надминување на јазичните проблеми беа посочени неколку решенија, како што се: поголема застапеност на наставници од ромска националност во образованието, изучување на ромскиот јазик и култура како посебен наставен предмет, како и формирање посебни паралелки во кои целата настава би била на ромски јазик, а во кои македонскиот јазик би се изучувал како задолжителен предмет.

Заеднички е ставот дека се потребни поголема поддршка и помош од локалната и централната власт за вистинско и реално имплементирање на зацртаните цели од „Декадата на Ромите“.

Заклучоци

- Како најчести причини за осипот на децата-Роми од образовните процеси се истакнуваат: лошата социоекономска положба на ромските семејства, високата стапка на невработеност помеѓу ромската популација, склучувањето малолетнички бракови, работната ангажираност на децата, негативната традиција и отсуство на позитивен став кон образованието.
- Степенот на писменост на родителите влијае врз можноста да им се помогне на децата во исполнување на домашните задачи.
- Најзначајните дидактички проблеми на децата се поврзани со обемот, тежината и содржината на наставниот материјал, како и со недостигот на простор за учење и извршување на домашните задачи.
- Како причина која доведува до осип на учениците на повисоко ниво на образование во основните учили-

шта, се посочува големата проодност особено во првите години од основното образование.

- Генерално се оценува дека соработката помеѓу родителите и училиштето е добра.
- Родителите-Роми од Куманово директно посочуваат дека наставниците се однесуваат со предрасуди и ги стигматизираат децата-Роми.
- Постои поделеност во однос на вклученоста на децата во училишни активности. Родителите од Куманово нагласуваат низок степен на вклученост на децата. Еден дел од родителите од Скопје сметаат дека децата се доволно вклучени, а друг дел сметаат дека не се доволно вклучени, додека родителите од Прилеп се задоволни со степенот на вклученост на нивните деца во училишните активности.
- Општа забелешка е дека децата-Роми не можат да се вклучат во воншколски активности поради тоа што нивните родители не се во можност да ги платат трошоците за партиципација.
- Проблемот на недоволно владеење на македонскиот јазик е поистакнат во Куманово, додека во Скопје и Прилеп децата не го владеат ромскиот јазик.
- Во сите градови се нагласува потребата од воведување на ромскиот јазик и култура како посебен наставен предмет.
- Постои висок степен на задоволство од работата на ромските образовни центри.
- Посочена е потреба за зголемување на бројот и капацитетите на ромските образовни центри.

„Сметам дека овие проблеми не можат да се надминат. Ако вие не сте државјанин, немате социјална помош, не работите. Се работи за лица кои од дедо или прадедо, немаат докази за своето потекло и престојувалиште, па така немаат ни лични документи. Ова се однесува и на Роми кои се дојдени од Косово, мал број, дојдени по косовската криза.“

Родител од Прилеп

„Им помагаат на родителите, собираат старо железо, пластични шишиња, собираат печурки.“

Ученик, Прилеп

- Поддршката што ја добиваат ромските семејства од страна на локалната заедница е оценета како недоволна и нецелосна.
- Родителите се загрижени за промените во имплементирање на мерките од „Декадата на Ромите“.
- Мал број од ромските семејства имаат компјутери.

4.3.2. Гласот на децата

- Фокус-групи на ученици

Генерално, учениците од сите фокус-групи тврдат дека редовно одат на училиште и отсутнуваат само кога се болни. Децата од сите градови ги нагласуваат егзистенцијалните проблеми како главна причина за исклученост на децата во образованието. Во Куманово и Прилеп, како најчеста причина за отсуство на децата од училиште се наведува работното ангажирање од страна на родителите.

Испитаниците од Прилеп го посочуваат проблемот на малолетнички бракови како причина за отпишување на децата од училиште. Исто така, испитаниците од Скопје и Прилеп посочуваат дека децата кои повеќепати ги повторуваат класовите почесто се отпишуваат од училиште. Покрај тоа, во фокус-групите беше истакнато дека кај некои деца едноставно не постои интерес за одење на училиште: „...не сакаат да одаат на училиште и да учат“.

Најчесто, учениците добиваат помош во однос на совладување на домашните задачи во ромските образовни центри. Но, во Скопје и Прилеп учениците еднакво ја нагласуваат и помошта што тие ја добиваат од своите родители и наставници, додека во Куманово само мал број

ученици истакнуваат дека помош околу домашните задачи можат да побараат од родителите или од некој друг член од семејството.

Општ впечаток е дека наставниот кадар влијае најмотивирачки на учениците-Роми. Сите учесници во фокус-групите истакнуваат дека се среќни кога ќе бидат пофалени од наставниците и дека тоа ги мотивира да постигнат подобри резултати. Испитаниците од сите групи нагласуваат дека само во ситуација кога некои ученици се вклучени во настани, како што се тепачки или кршење прозорци, се испраќаат кај училишниот педагог или психолог.

Во Куманово се истакнува дека постојат инцидентни случаи на навреда од страна на наставниците, што ромските деца ги прави да се чувствуваат помалку вредни во однос на другите ученици. Во Прилеп, децата го посочуваат проблемот со еден наставник кој насилно постапувал кон нив, истиот наставник е пријавен од некое дете и отстранет од училиштето, но подоцна наставникот повторно е вратен на работа.

Учесниците кои редовно посетуваат настава и имаат добри резултати истакнуваат дека сакаат да одат на училиште, да учат и да се дружат. Посебно охрабрувачки се исказите на одличните ученици од Ѓорче Петров, дека во слободно време читаат книги, романи и имаат свои омилени писатели. Учесниците од втората и третата група имаа став дека повеќе сакаат да се шетаат и поголемиот дел од слободното време да го поминуваат во гледање телевизија. Најголемиот дел од испитаниците истакнуваат дека сакаат да поминуваат време на интернет и да воспоставуваат нови пријателства преку Фејс бук.

Сите испитаници нагласуваат дека, додека се на училиште, се дружат и со деца-Роми и со деца од други националности, но дека подобро воспоставуваат контакти и другарства со децата-Роми. Во Куманово се истакнува дека дружењето со деца од други националности по часовите зависи од местото на живеење. Во Ѓорче Петров децата посочуваат групна тепачка со деца-Македонци од соседното основно училиште „Тихомир Милошевски“. Некои од испитаниците од Ѓорче Петров наведоа дека за време на часовите наставниците не им дозволуваат да зборуваат ромски помеѓу себе.

Највисок степен на партиципација на децата-Роми во училишни активности е забележан во Прилеп, каде што едно девојче е ангажирано како водителка на училишните програми за одбележување на патрониот празник на училиштето. Во Куманово децата од сите групи изјавуваат дека многу ретко учествуваат во училишните секции и приредби. Во Куманово се посочува дека децата партиципираат во спортски натпревари само ако претходно покажуваат добри резултати. Испитаниците од Ѓорче Петров се поделени во однос на нивната перцепција за вклученоста на децата-Роми во училишните активности. Некои укажуваат на тоа дека на приредбите наставниците преферираат да ги вклучуваат децата-Македонци. Децата го поврзуваат учеството во воншколски активности, спортски клубови и играорни групи, со плаќање партиципација, која најголем дел од родителите не се во можност да ја подмират. Исто така, испитаниците од Скопје и Прилеп нагласуваат дека мал дел од децата-Роми можат да си дозволат да одат на екскурзии бидејќи тие се прекапи за нив.

Повеќето од учесниците потврдија дека секојдневно ги посетуваат ромските образовни центри. Испитаниците

нагласуваат и дека најголема помош добиваат во ромските образовни центри, каде што им помагаат во изготвувањето домашни задачи и други училишни активности. Во Куманово испитаниците ја нагласуваат помошта на Ромскиот образовен центар во снабдување со неопходниот училиштен прибор. Заеднички став на сите е дека редовната посета на образовниот центар позитивно влијае врз нивниот успех во училиште и врз квалитетот на слободното време. Одличните ученици од Ѓорче Петров и Прилеп посочуваат дека Ромскиот образовен центар го посетуваат пред започнување со редовна настава. Испитаниците од Ѓорче Петров укажуваат на големата помош од ромските образовни центри во совладувањето на англискиот јазик. Децата од Куманово истакнуваат дека би сакале во Ромскиот образовен центар да бидат организирани натпревари, квизови, екскурзии и прошетки.

Исказите на испитаниците, во однос на професиите со кои би сакале да се занимаваат во иднина, зависат пред сè од успехот што тие го постигнуваат на училиште и од возраста на која се. Кај послабите и помалите ученици се забележува одреден недостаток на визија за иднината. Најголемиот дел од децата сепак посочуваат дека би се занимавале со занаети како што се: фризерка, молер, електричар, дрводелец и сл. Во Прилеп кај децата се забележува недостаток на аспирации за повисоки достигнувања, како што се: успешен спортист, пејач или глумец. Кај дел од одличните ученици од Скопје, Прилеп и Куманово се појавува желбата да се биде лекар, полицаец, архитект, инженер, археолог, царински службеник, адвокат и сл.

„...на ромски подоби се разбираме меѓу себе, полесно е, но наставниците не разбираат што зборуваме и мислат дека зборуваме нешто против нив.“

Ученик, Ѓорче Петров

Заклучоци

- Како најзначајни причини за исклученост на децата од образованието се нагласуваат: егзистенцијалните проблеми, работната ангажираност на децата, малолетничките бракови, повторување на одделенијата и недостигот на интерес кај децата.
- Децата добиваат најголема помош во совладување на наставниот материјал од ромските образовни центри, но се истакнува и помошта од родителите и други членови на семејството.
- Во Куманово се посочуваат инцидентни навреди од страна на наставниците.
- Учениците кои постигнуваат добри резултати во училиштето имаат проширени интереси и во слободно време читаат дополнителна литература. Најголемиот дел од децата слободното време најчесто го поминува во дружење, гледање телевизија и играње на компјутер.
- Децата на училиште се дружат со сите деца, независно од нивната етничка припадност, но полесно воспоставуваат контакти и другарства со децата- Роми.
- Кај децата од Прилеп се забележува највисок степен на вклученост во училишните активности.
- Високите трошоци ги оневозможуваат децата-Роми да партиципираат во школски екскурзии и воншколски активности како што се: членство во спортски клубови, играорни друштва и сл.
- Општ заклучок е дека децата-Роми имаат помалку изградена претстава за својата иднина.
- Постои висок степен на вклученост и партиципација на децата-Роми во социјалните мрежи на интернет.

ФИНАЛНИ СОГЛЕДУВАЊА

Со истражувањето беа потврдени првичните сознанија за постоење на образовна исклученост на децата-Роми. Како клучни проблеми поврзани со образованието на децата-Роми се истакнуваат: опфатот на децата во образованието, осипот од редовните образовни процеси, неконтинуираната посета на училиштето и ниските постигнувања на децата во училиштето. Причините за појава на проблемите поврзани со образовната ексклузија на децата-Роми се комплексни и заемно поврзани. Генерално, се лоцираат во општествениот и образовниот систем, ромската субкултура и семејството.

- Во најмала мера се земаат предвид структурните и системските фактори како што се: долготрајната дискриминација на Ромите, гетоизацијата, социјалната, политичката и културната исклученост во општеството, долготрајната пасивност на државата во однос на преземање мерки за надминување на ваквата ситуација. Во оваа група причини се истакнуваат факторите лоцирани во државата како што се: ограничениот пристап до институциите, системската неповрзаност, неодржливоста на програмите, како и недостаток на позитивни примери за вработување на образовани Роми. Значаен системски проблем предизвикува законската одредба со која се предвидува сите ученици од прво заклучно со петто одделение по правило да не можат да го повторуваат одделението. Со тоа се создава ситуација во која учениците во повисоките одделенија немаат елементарни познавања за читање, пишување и сметање, неопходни за редовно следење на наставата. Исто така, многу честа е појавата на задоцнето вклучување во образовните процеси, при што децата кои подоцна се запишуваат физички и психолошки не се вклопуваат во наставната група. Не е ретка и појавата на запишување на овие деца во училишта за возрасни или нивно упатување во специјални и комбинирани паралелки во редовните училишта.
- На општинско ниво се забележуваат одредени нормативни и декларативни заложби за подобрување на состојбата на Ромите, но не се навлегува во суштината на проблемот и не се преземаат конкретни активности за надминување на оваа состојба.
- Значајни димензии во решавањето на проблемот се пропуштаат како резултат на слабата соработка помеѓу училиштата и центрите за социјална работа, која се оценува како „формална, инцидентна и во одделни случаи се одвива преку телефон “ на семејството.
- Причините за појава на образовни проблеми поврзани со училиштето се резултат на несоодветен и недоволно флексибилен образовен процес. Во таа

смисла, се јавуваат одредени дидактички проблеми на децата поврзани со обемот, тежината и содржината на наставниот материјал, недоволното владеење на македонскиот јазик, како и недостигот на дидактички материјал.

- За продлабочување на проблемот, во голема мера придонесуваат и дел од наставниците кои имаат ниски очекувања во однос на постигнувањата на децата-Роми, како и евидентниот недостиг на културна сензитивност и стигматизација по основ на етничка и културна припадност. Постои потреба за развивање на културни компетенции кај наставниците, пред сè во доменот на унапредување на нивните способности за ефективна интеракција со лица од различни културни заднини. Културната компетенција ги надминува границите на „културна свест²“ и „културна осетливост³“, и подразбира вклучување на културните вештини⁴. Културната компетентност подразбира развивање вештини кај професионалците не само за прифаќање и препознавање на другите култури, туку и развивање способности за ефикасно работење со нив (Sue преземено од Newsome, 2004:5).
- Наставниците и родителите имаат различни перцепции за нивото на соработка помеѓу родителите и училиштето. Родителите соработката ја оценуваат како генерално добра, додека наставниците сметаат дека постои ниско ниво на соработка. Ниското ниво на

соработка според наставниците е резултат на незаинтересираноста на родителите за успехот на децата, нивната презафатеност поради обезбедување егзистенција, социјалната исклученост и непознавање на македонскиот јазик. Сметаме дека ваквата разлика во ставовите се должи на субјективното искуство на наставниците и родителите. Најчесто, испитаниците-родители пројавуваат висок степен на интерес за училишните постигнувања на своите деца, додека испитаниците-наставници го градат својот став врз основа на искуство од работата со поголема група родители.

- Ромската субкултура се смета за значаен фактор кој влијае врз појавата на образовната исклученост на децата-Роми (традицијата, системот на вредности, начинот на живеење и комуникација и отсуство на позитивен став кон образованието). Кај ромската етничка група поголемо влијание се посветува на материјалните успеси, така што постои постепено но бавно менување на системот на вредности, во кои образованието постепено добива на значење. Наспроти подигањето на свеста за значењето на образованието, се забележуваат разлики во зависност од местото на живеење, припадноста на одредена подгрупа, внатре во рамките на ромската заедница, како и социјално-економската положба.
- Најзначајните причини кои ги ограничуваат децата во успешното вклучување во образовните процеси се лоцираат во семејството. Тие се јавуваат како резултат на нискиот социокономски статус на семејството, високата стапка на невработеност, работна ангажираност на децата, повеќегенерациски семејства, мно-

2 Се однесува на поседување знаења за сопствената култура.

3 Се однесува на знаења и искуства со друга култура.

4 Се однесува на мноштво вербални и невербални пораки и одговори.

гудетност, малолетнички бракови, нарушени семејни односи, воспитна запуштеност на децата, социјална загрозеност на децата и необразованост на родителите.

- Имајќи предвид дека поголемиот дел од Ромите живеат во повеќегенерациски семејства, во образованието на децата-Роми е евидентна улогата не само на родителите туку и на бабите и дедовците.
- Невладиниот сектор има значајна улога во подигањето на нивото на вклученост во образовните процеси, особено функционирањето на ромските образовни центри дава видливи резултати. Иако ромските образовни центри имаат значајна улога, тие не можат да дејствуваат како супститут на формалните образовни институции.
- Согледувајќи ги резултатите од истражувањето, се забележува зголемена партиципација на родителите-Роми во училишните одбори, а со самото тоа се зголемува и степенот на нивна инволвираност во донесување значајни одлуки во процесот на образование и воспитание на нивните деца. Тоа е прв степен на активизација неопходен за вклучување на Ромите во процесите на одлучување. Сепак, генерално постои мала партиципација на ромските семејства во активности кои се поврзани со планирање, унапредување, развој и зајакнување на локалните заедници во кои живеат.
- Во последно време е подобрена вклученоста на Ромите во општинските одбори, но се проценува дека сè уште постои мал број Роми вработени во државната и јавната администрација, како и нивна мала застапеност во управата.
- Проблемот со образовната исклученост на децата-Роми не може да се реши со преземање на поединечни, несистемски и финансиски неодржливи иницијативи, туку е потребно ангажирање на сите релевантни фактори преку координирана акција со преземање на едукативни, еманципативни, егзистенцијални, интегративни и казнени мерки.

6 МЕРКИ

6.1. На ниво на држава

6.1.1. Закони

- Искуството покажува дека големиот степен на проодност во првите пет години од образованието доведува до висок процент на опаѓање од редовното образование во повисоките нивоа на образование. Предлагаме да се преиспита ваквата законска одредба.
- Поради осипот на деца во текот на школската година, поврзан со сезонската работа на нивните родители, се предлага воведување модел на флексибилна учебна година (според искуства од САД).
- Се залагаме за модел на мешовити паралелки кои го зголемуваат степенот на интеграција на децата-Роми во заедницата.
- Примена на образовни концепции кои ќе соодветствуваат на состојбите на Ромите, а со цел максимално да бидат развиени нивните потенцијали (Марија Монтесори, Целестин Френие, Рудолф Штајнер).
- Образование за сите деца, укинување на исклученост на децата од образованието поради непосредување соодветна лична документација.

- Програма за приближување на образованието до екстремно исклучените Роми (алтернативни форми на едукација, вклучувајќи мобилни училишта како на пример во Шпанија и социјална работа во неурбанизираните ромски енклави).

6.1.2. Стратегии

- Декада на Ромите
 - Доследност во имплементација на мерките предвидени во Стратегијата за Ромите во Република Македонија.
 - Одржливост на мерките предвидени во Стратегијата во период по истекување на нејзината важност.
- Стратегија за социјална инклузија
 - Сензибилизирање на општеството кон потребите на Ромите
 - Унапредување на културната флуентност во однос на ромската култура преку воведување наставни содржини во кои Ромите се позитивно претставени.

6.2. На ниво на локална самоуправа

- Третирање на проблемот на образовна и социјална интеграција на Роми со посебни акциони планови на локалната самоуправа.
- Вклучување на Ромите во советите и телата на локалната самоуправа одговорни за образовни, економски, социјални и урбанистички прашања.
- Економско јакнење на Роми преку инвестиции во ромските заедници.
- Обезбедување предност за вработување на наставници-Роми во училиштата во кои значителен процент од учениците се припадници на ромската заедница.
- Вработување на припадниците од ромската етничка заедница во општинската администрација врз основа на соодветна и правична застапеност на припадниците на етничките заедници, а со почитување на принципите на стручност и компетентност.

6.3. На институционално ниво

6.3.1. Образовни институции

- Опфат во предучилишно образование, со посебен акцент за развивање на јазична флуентност, програма во која ќе се работи на збогатување на поимова апаратура. Надолнување на јазикот од фондот на зборови во македонскиот и ромскиот јазик. (Во сите земји на Европската унија се придава големо значење на вклучување на децата-Роми во јасли и градинки.)
- Воведување поголем број паралелки со целодневна настава во училиштата, каде што тие дополнително би го совладувале наставниот материјал и би работеле на домашните задачи. (Во некои земји како што е на пример Полска, во училиштата каде што има поголем процент на деца-Роми, општината вработува образовни асистенти за ромска едукација.)
- Во училиштата треба да се обрне посебно внимание на надминување на потешкотиите кои ги имаат децата поврзани со обемот, тежината и содржината на наставниот материјал, недоволното владеење на македонскиот јазик, како и недостигот на дидактички материјал.
- Заеднички акции на училишни одбори и професионални служби во училиштата за опфат на децата кои припаѓаат на одреден училиштен реон.
- Професионалните стручни служби треба да се комплетираат со профилите на социјален работник и дефектолог.
- Едукација на просветните работници за запознавање на ромската националност и нивниот менталитет, култура и традиција, за елиминација на предрасудите кон Ромите.
- Промена во стереотипи за можностите и потенцијалите на децата-Роми преку справување со воспитни и образовни проблеми на децата, а не нивно пасивно прифаќање како „субјекти“ од кои не се очекува да постигнат нешто повеќе.

6.3.2. Социјални институции

- Поголема соработка на центрите за социјална работа во однос на социјално загрозуени и воспитно запустени деца (воведување персонален асистент за деца со пречки во развојот).

6.3.3. Здравствени институции

- Едукација на родителите на децата-Роми за потребата од вакцинација.
- Унапредување на пристапот и опфатот во примарната здравствена (особено дентална) заштита на децата-Роми.
- Соработка со завод за ментално здравје во однос на соодветна категоризација на децата.
- Превентивни и куративни програми за деца со микроштетувања (дислексија, дисграфија и сл.).

6.3.4. Невладини институции

- Форми на обезбедување одржливост на програмите на невладините организации.
- Унапредување на просторните капацитети на невладините организации, преку соработка со локалната самоуправа.
- Воведување лични асистенти за децата-Роми кои имаат посебни проблеми во учењето.
- Програми во кои се предвидува присуство на волонтери на терен „пријатели-посетители“ на семејства кои се посебно загрозуени од социјален аспект.

6.3.5. Културни и спортски институции

- Обезбедување бесплатен пристап до спортски и културни центри и интеграција во нив.
- Отворање на мали културно-едукативни катчиња во ромските заедници.

6.4. На ниво на поединец и семејство

- Организирање школи за родители во ромските заедници.
 - Неформално образование за родители.
 - Програми за родители насочени кон развивање на практични и социјални вештини.
 - Курсеви за описменување на еден дел од родителите.
 - Дооформување на нивното образование.
- Зајакнување на постарите генерации во семејството за помош и поддршка на деца (внуци) на училишна возраст.

АНЕКСИ:

Шифра	ЕИО
Реден број	_____

ЕКСПЕРТСКО ИНТЕРВЈУ – ПРЕТСТАВНИЦИ ОД ОПШТИНАТА

Упатство за интервјуерише: Прашањата се поставуваат усно. Доколку постои интерес кај соговорникот, може да се продлабочи разговорот и надвор од долунаведените прашања. За евидентирање на одговорите ќе се користи диктафон, но воедно можат да се прават и писмени прибелешки.

Пол _____

Возраст _____

Националност _____

Работно место _____

Општина _____

Место на живеење _____

Времетраење на вршење на должноста _____

1. Дали забележувате некој напредок во однос на унапредувањето на положбата на Ромите во вашата општина?
Застапеност во општински органи, вклученост на родителите во управните одбори, во однос на вработување, животен стандард, инфраструктура, домување и културна адаптација.
2. Дали забележувате некои разлики помеѓу ромските и другите деца во образовниот процес?
Опфат во образовните процеси, просечен успех, редовна посетеност, проодност во наредна година и континуиран опфат, партиципација во воншколски активности.
3. Кои се најглавните проблеми кои ги идентификувате во работата со ромските деца?
4. Дали вашата општина има посебни документи, стратегија или акционен план за унапредување на положбата и дали во нив посебно се третира проблемот со образованието на Ромите?
5. На кој начин и до кој степен е вклучена општината во разрешување на проблемите поврзани со Ромите?
6. Дали во вашата општина работно ги ангажирате лицата Роми кои се корисници на социјална парична помош?
7. Кои се вашите согледувања за надминување на проблемите со образованието на Ромите?
8. Опишете ја мрежната хоризонтална и вертикална соработка воспоставена за подобро вклучување на Ромите во вашата општина.
9. Кои активности сметате дека би можеле да бидат, а досега не се, преземени за унапредување на положбата на Ромите во вашата општина?

Датум _____

Анкетар _____

Шифра: ЕИУО

Реден број: _____

ЕКСПЕРТСКО ИНТЕРВЈУ ЗА ЧЛЕНОВИТЕ НА УЧИЛИШНИОТ ОДБОР

Упатство за интервјуерише: Прашањата се поставуваат усно. Доколку постои интерес кај соговорникот, може да се продлабочи разговорот и надвор од долунаведениите прашања. За евиденцирање на одговорите ќе се користи диктафон, но воедно можат да се прават и писмени прибелешки.

Пол _____

Возраст _____

Националност _____

Општина _____

Улога/позиција _____

Место на живеење _____

Времетраење на вршење на должноста _____

1. Дали забележувате некој напредок во однос на унапредување на положбата на Ромите во вашата општина?
Застапеност во општински органи, вклученост на родителите во управните одбори, во однос на вработување, животен стандард, инфраструктура, домување и културна адаптација.
2. Дали забележувате некои разлики помеѓу ромските и другите деца во образовниот процес?
Опфат во образовните процеси, просечен успех, редовна посетеност, проодност во наредна година и континуиран опфат, партиципација во воншколски активности.
3. Кои се најзначајните проблеми кои ги идентификувате во работата со ромските деца?
4. Наведете ги причините кои доведуваат до напуштање на образовниот процес помеѓу ромските деца.
5. На кој начин и до кој степен е вклучено вашето училиште во разрешување на проблемот на отпишување на Ромите од задолжителниот образовен процес?
6. Дали забележувате некој напредок во однос на образованието на Ромите по вклучувањето претставници на родителите-Роми во училишните одбори?
7. Кои се вашите согледувања за надминување на проблемите со образованието на Ромите?
8. Кои активности сметате дека би можеле да бидат, а досега не се, преземени за унапредување на положбата на Ромите во Вашата општина?
9. Друго.

Датум _____

Анкетар _____

Шифра: ПИН

Реден број: _____

ПОЛУСТРУКТУРИРАНО ИНТЕРВЈУ ЗА НАСТАВНИЦИ

Упатство за интервјуерише: Прашањата се поставуваат усно. Доколку постои интерес кај соговорникот, може да се продлабочи разговорот и надвор од долунаведениите прашања. За евиденцирање на одговорите ќе се користи диктафон, но воедно можат да се прават и писмени прибелешки.

Пол _____

Возраст _____

Националност _____

Општина _____

Работно место _____

Место на живеење _____

Времетраење на вршење на должноста _____

1. Идентификувајте ги потребите кои се специфични за децата-Роми.
2. Како ја проценувате општата здравствена состојба на децата-Роми?
3. Наведете ги причините поради кои децата-Роми нередовно или воопшто не го посетуваат училиштето.
4. Кои според вас можат да бидат наречени „пријателите на децата-Роми“?
5. Како го оценувате функционирањето на мешаните паралелки?

(Ако при одговор на ова прашање се наведат некои проблеми, поставете го следното прашање, во спротивно преминете на прашањето под број 7.)

6. На кој начин сметате дека би можеле да се надминат тие проблеми?
7. Дали децата-Роми најчесто се дружат меѓу себе или воспоставуваат контакти со децата од другите заедници?
8. Со кого најчесто децата-Роми ја делат школската клупа?
9. Каде во училищата се концентрирани децата-Роми?

(Кој одлучува за тоа?)

10. Во кои вонучилишни активности најчесто се вклучуваат децата-Роми и како најчесто го поминуваат слободното време?

11. Идентификувајте ги проблемите во однесувањето на децата-Роми:

А) дрскост, агресивност, лажење, проблеми во учењето, осаменост

А1) дрскост, агресивност, лажење, проблеми во учењето, негативни другарски врски

Б) просење, бегање од дома, пушење, пиене, уживање на дрога/лепак, осаменост

Б2) просење, бегање од дома, пушење, пиене, уживање на дрога/лепак, негативни другарски врски

В) крадење, разбојништво, физичка/сексуална злоупотреба.

Според вас, која група е најзастапена?

12. Набројте ги главните манифестации во однесувањето и причините кои доведуваат до таквото однесување?
Тешко помнење, слаба концентрација, хиперактивност, инфериорност/пасивност, поспаност, проблеми во говор и глас, во емоционална сфера, недоволно познавање на јазикот на кој се одвива наставата.
13. Кои конкретни мерки се применуваат во вашето училиште?
Стимулативни: вклучување во воннаставни активности, ослободување од партиципација за учество во екскурзии...
Казнени: советување, опомена, укор, кривична пријава, испишување од училиштето и др.
14. Би можеле ли да ги идентификувате дидактичките проблеми кои доминираат помеѓу децата-Роми?
Тежина на наставен материјал, обемност, недостиг на поддршка во домот за решавање и совладување на домашните задачи.
15. Дали работата со децата-Роми претставува посебен напор за вас и во која смисла?
16. Сметате ли дека децата-Роми можат да постигнат еднакви резултати како и останатите?
Ако не, зошто?
17. Како ги проценувате контактите на семејствата со училиштето?
18. Како ја оценувате соработката со Центарот за социјална работа?
19. Според вас, кои се главните актери за поддршка на Ромите во локалната заедница?
20. Каде вие ги идентификувате главните проблеми поврзани со образованието на Ромите?
21. Што вие би презеле за надминување на овие проблеми?
22. Кои активности сметате дека би можеле да бидат, а досега не се, преземени за унапредување на положбата на Ромите во вашата локална заедница?

Датум _____

Анкетар _____

Шифра: ПИПС

Реден број: _____

ПОЛУСТРУКТУРИРАНО ИНТЕРВЈУ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ СЛУЖБИ ВО УЧИЛИШТАТА

Упатство за интервјуерише: Прашањата се поставуваат усно. Доколку постои интерес кај соговорникот, може да се продлабочи разговорот и надвор од долунаведените прашања. За евидентирање на одговорите, ќе се користи диктафон, но воедно можат да се прават и писмени прибелешки.

Пол _____

Возраст _____

Националност _____

Општина _____

Работно место _____

Место на живеење _____

Времетраење на вршење на должноста _____

1. Идентификувајте ги потребите кои се специфични за децата-Роми.
2. Како ја проценувате општата здравствена состојба на децата-Роми?
3. Наведете ги причините поради кои децата-Роми нередовно или воопшто не го посетуваат училиштето.
4. Кои според вас можат да бидат наречени „пријателите на децата-Роми“?
5. Како го оценувате функционирањето на мешаните паралелки?
(Ако при одговор на ова прашање се наведат некои проблеми, поставете го следното прашање, во спротивно преминете на прашањето под број 7.)
6. На кој начин сметате дека би можело да се надминати тие проблеми?
7. Во кои вонучилишни активности најчесто се вклучуваат децата-Роми и како најчесто го поминуваат слободното време?
Која група деца преовладува?
8. Идентификувајте ги проблемите во однесувањето на децата-Роми:
 - А) дрскост, агресивност, лажење, проблеми во учењето, осаменост
 - А1) дрскост, агресивност, лажење, проблеми во учењето, негативни другарски врски
 - Б) просење, бегање од дома, пушење, пиење, уживање на дрога/лепак, осаменост
 - Б2) просење, бегање од дома, пушење, пиење, уживање на дрога/лепак, негативни другарски врски
 - В) крадење, разбојништво, физичка/сексуална злоупотреба.
- 8.1. Според вас, која група деца преовладува?
9. Набројте ги главните манифестации во однесувањето и причините кои доведуваат до таквото однесување?
Тешко помнење, слаба концентрација, хиперактивност, инфериорност/пасивност, поспаност, проблеми во говор и глас, во емоционална сфера, недоволно познавање на јазикот на кој се одвива наставата.
10. Кои конкретни мерки се применуваат во вашето училиште?
Стимулативни: вклучување во воннаставни активности, ослободување од партиципација за учество во екскурзии...
Казнени: советување, опомена, укор, кривична пријава, испишување од училиштето и др.

11. Би можеле ли да ги идентификувате дидактичките проблеми кои доминираат помеѓу децата-Роми?
Тежина на наставен материјал, обемност, недостиг на поддршка во домот за решавање и совладување на домашните задачи.
12. Како ги проценувате контактите на семејствата со училиштето?
13. Како ја оценувате соработка со Центарот за социјална работа?
14. Според вас, кои се главните актери за поддршка на Ромите во локалната заедница?
15. Каде вие ги идентификувате главните проблеми поврзани со образованието на Ромите?
16. Што Вие би преземале за надминување на овие проблеми?
17. Кои активности сметате дека би можеле да бидат, а досега не се, преземени за унапредување на положбата на Ромите во вашата локална заедница?
18. Сметате ли дека професионалните служби, во вашето училиште, согласно на својот состав, соодветно можат да одговорат на потребите на учениците-Роми?
19. Дали во вашето училиште може да бидат ангажирани и лица од други професионални профили кои во рамките на својот домен би придонеле за унапредување и за намалување на бројот на ученици кои не го продолжуваат редовното образование?

Датум _____

Анкетар _____

Шифра	ПИП
Реден број	_____

ПОЛУСТРУКТУРИРАНО ИНТЕРВЈУ ЗА ПРОФЕСИОНАЛЦИ/ВОЛОНТЕРИ ОД РОМСКИТЕ ОБРАЗОВНИ ЦЕНТРИ

Упатство за интервјуерише: Прашањата се поставуваат усно. Доколку постои интерес кај соговорникот, разговорот може да се продлабочи и наговор од долунаведениите прашања. За евидентирање на одговорот ќе се користи диктафон, но воедно можат да се прават и писмени прибелешки.

Пол _____

Возраст _____

Националност _____

Општина _____

Работно место _____

Место на живеење _____

Времетраење на вршење на должноста _____

Организација _____

1. Идентификувајте ги потребите кои се специфични за децата-Роми.
2. Како ја проценувате општата здравствена состојба на децата-Роми?
3. Наведете ги причините поради кои децата-Роми нередовно или воопшто не го посетуваат училиштето.
4. Кои според вас можат да бидат наречени „пријатели на децата-Роми“?
5. Во кои вонучилишни активности најчесто се вклучуваат децата-Роми и како најчесто го поминуваат слободното време?
6. Идентификувајте ги проблемите во однесувањето на децата-Роми:
 - A) дрскост, агресивност, лажење, проблеми во учењето, осаменост
 - A1) дрскост, агресивност, лажење, проблеми во учењето, негативни другарски врски
 - B) просење, бегање од дома, пушење, пиење, уживање на дрога/лепак, осаменост
 - B2) просење, бегање од дома, пушење, пиење, уживање на дрога/лепак, негативни другарски врски
 - B) крадење, разбојништво, физичка/сексуална злоупотреба.

Според вас, која група деца преовладува?
7. Набројте ги главните манифестации во однесувањето и причините кои доведуваат до таквото однесување?

Тешко помнење, слаба концентрација, хиперактивност, инфериорност/пасивност, поспаност, проблеми во говор и глас, во емоционална сфера, недоволно познавање на јазикот на кој се одвива наставата.
8. Кои методи и техники се применуваат во работата на вашиот дневен центар во работата со децата?
9. Наведете ги секојдневните проблеми со кои се среќавате во работата на дневниот центар?
10. Кои од тие проблеми можат да се надминат и како?
11. Постојат ли некои други проблеми кои не се вообичаени, но претставуваат пречка за постигнување на зацртаните цели?
12. Би можеле ли да ги идентификувате дидактичките проблеми кои доминираат помеѓу децата-Роми?

Тежина на наставен материјал, обемност, недостиг на поддршка во домот за решавање и за совладување на домашните задачи.
13. Како ги проценувате контактите на семејствата со училиштето?
14. Каква е улогата на семејствата во однос на вклученоста на децата-Роми во вашиот дневен центар?

15. Како ја оценувате хоризонталната и вертикалната соработка со цел да се постигне поголем степен на инклузија на децата-Роми во сите домени на социјалната политика?
16. Според вас, кои се главните актери за поддршка на Ромите во вашата локална заедница?
17. Каде вие ги идентификувате главните проблеми поврзани со образованието на Ромите?
18. Што вие би презеле за надминување на овие проблеми?
19. Кои активности сметате дека би можеле да бидат, а досега не се, преземени за унапредување на положбата на Ромите во вашата локална заедница?

Датум _____

Анкетар _____

Шифра: ФГРУ

Реден број: _____

ФОКУС-ГРУПА СО УЧЕНИЦИ

(Запознавање со соговорниците, кратко претставување на секој учесник во фокус-групата: име, возраст, одделение)

1. Како си поминавте денес на училиште?
2. Дали денес на училиште беа сите ваши другарчиња?
3. Дали се сеќавате на првиот училиштен ден?
4. Што најмногу ви се допаѓа на училиште?
5. Со кого најчесто се дружите и каде седите?
6. Дали ви се допаѓа кога ќе ве пофали учителката?
7. Што најмногу не ви се допаѓа кога сте на училиште?
8. Што ви е најтешко кога сте на училиште?
9. Со кого разговарате кога имате проблем на училиште?
10. Каде ги изготвувате домашните задачи?
11. Кој ви помага во совладување на училишните задачи?

(Ако некој наведе дека помош добива од родителите, поставете потпрашање, дали тие секогаш можат да им помогнат во тоа, прашајте дали некој друг, исто така, им помага и кој?)

12. Дали одите во дневниот центар?
13. Колку често?

14. Што ви се допаѓа таму?
15. Што уште би сакале да правите кога сте таму?
16. Дали секогаш ја добивате потребната помош во дневниот центар?
17. Дали освен вас некој друг од вашето семејство оди на училиште? Зошто не продолжиле?
18. Дали некој од вашите браќа/сестри го завршил школувањето и на која возраст?
19. (во случај кога прекилот е направен пред завршување на основното или средното образование)
20. Како го поминувате слободното време?
21. А како би сакале да го поминете слободното време?
22. Дали размислувате што би сакале да бидете кога ќе пораснете?
23. Што би ве спречило да го остварите вашиот сон?
24. Која е причина некои ваши колеги да не го посетуваат училиштето?

Општина _____

Анкетар _____

Датум _____

Шифра: ФГРУ

Реден број: _____

ФОКУС-ГРУПА СО РОДИТЕЛИ

(Запознавање со соговорниците, кратко претставување на секој учесник во фокус-групата: име, возраст, одделение)

1. Дали сите ваши деца одат на училиште?
 - 1.1. Ако не, зошто не посетуваат?
 - 1.2. Дали некогаш посетувале и зошто престанале?
 - 1.3. Дали правите разлика во однос на машките и женските деца во однос на посетата на училиштето?
2. Што сметате дека е најважно за иднината на вашите деца?
25. Дали сметате дека вашите деца имаат поголема перспектива доколку посетуваат училиште?
3. Дали вашите деца сакаат да одат на училиште?
4. Кои се нивните најголеми проблеми поврзани со училиштето?
5. Што ги мотивира да посетуваат училиште?
6. Дали сметате дека средината влијае врз мотивираноста за посета на училиште?
7. Колку се вашите деца вклучени во воншколските активности (приредба, школски активности, натпревари)?
8. Колку сте задоволни од односот на учителката кон вас и вашите деца?
9. Дали некогаш сте биле контактирани од професионалните служби во училиштето? Зошто?
10. Дали сте се обиделе да им помогнете на децата во изготвување на домашните задачи?

11. Дали во вашето семејство постојат различни мислења/ставови во однос на праќањето деца во училиштето?
12. Колку вашата материјална состојба влијае врз редовноста на вашите деца во посетување на наставата?
13. Според вашите сознанија, зошто некои родители не ги праќаат децата на училиште или не им дозволуваат или не ги стимулираат да го продолжат училиштето?
14. Дали егзистенцијалните проблеми влијаат врз одлуката на голем број родители да не ги праќаат своите деца на училиште?
15. Дали досега некој родител бил повикан на одговорност затоа што не го праќа своето дете на училиште (центар за социјална работа, полиција) ?
16. Според вас, како може да се надмине проблемот со осип на учениците од редовниот образовен процес?
17. На кој начин едукативните центри им помагаат на вашите деца во врска со училишните обврски?
18. На кој начин вашата локална заедница ве стимулира да ги праќате децата на училиште?

Општина _____

Анкетар _____

Датум _____

